

לשנת השמיטה

במקום הקדמה

אעתיק בזה קטע מדברי מרן הרב זצ"ל בספרו „משפט כהן” — תשרי ס"ט, עמוד מ': ... „והנה טרם אשיב אני מוצא לעצמי חובה להודיע לכת"ר, שמעולם לא קבלתי עלי אחריות לומר שכל הפוסקים צריכים להסכים להיתר ההפקעה שאנחנו נוהגים, נ"א שהדבר יש לז' יסוד על פי איזה פוסקים קמאי ובתראי, ועל יז' צירוף של עוד איזה סניפים יצא ההיתר בבירור, באופן שראוי לסמוך עליו בשעת הדחק, בלא שום גמגום כלל, וממילא יבין שאין שום השגה עלי, אם גם נאמר שדברי התוספות כו' מוכיחים לומר דשביעית דאורייתא, אף על פי שאין יובל, כי אין אני רוצה כלל להביא כל השיטות, רק להראות מקום שיש שיטות שהיתר לקולא יכול להיות נסמך עליהן כו', ובהוראה של שעת הדחק כו' אין אנו זקוקים כלל להביא את הדעות של המחמירים, כי הכל יודעים שרבים וגדולים הם המחמירים, אלא שעלינו החובה לפתוח בהצלה, ולהראות שגם המקילין יש להם על מה שיסמוכו...”

א

שביעית בזמן הזה

(א) סוגית הגמרא על שביעית בזמננו

מסתימת רוב הפוסקים משמע ששביעית בזה"ז הוא מדבריהם, מוכיחות לכך כמה סוגיות בירושלמי (ירושלמי דמאי פ"ג ה' ג, ירושלמי שביעית פ"י ה' ב, ירושלמי תענית פ"ג ה. א), אבל לכאורה נראה שזה בעיקר תלוי בפלוגתא דרבי ורבנן, דרבי ס"ל דשביעית בזה"ז דרבנן, וזה תמוה, שרוה"פ יפסקו כיחיד נגד רבים, והלכה כרבי מחברו ולא מחבריו; שוב התבוננתי שאין הכרח לומר, שהא דקיי"ל ע"פ ד' רוב הפוסקים דשביעית בזה"ז דרבנן, תהא אליבא דיחיד נגד רבים, דיש לומר דאין חולקים על ד' רבי, כדאיתא בתוספתא — רבי אומר — ולא מצינו בפירוש דרבנן פליגי עליה, ויעוין ב"מבוא לשבת הארץ" מאת מרן הרב זצ"ל, דמבאר שם בטו"ט דמשמעות הדברים שאין חולק על דברי רבי (ויעוין „בערוך השלחן" — בה' שמיטה — שג"כ נוטה כך אליבא דרשב"ג).

ואני הוספתי בזה דברים: מצינו בע"ז י"ז א: „רבי נתן אומר יום

שעבודת ככבים כו' קסבר רשב"ל פליגי רבנן עליה דרבי נתן כו' ור' יוחנן סבר לא פליגי, ואח"כ שואלת שוב הגמ' «ולא פליגי והתניא כו' אמר לך ר' יוחנן לעולם לא פליגי כו', עכ"פ נמצינו למדין שמהך לישנא — רבי נתן אומר — אין לדייק משמעות שיש חולקין עליו, וא"כ הוא הדין הכא, וכן משמע מד' הר"ן בפרק השולח, שמהלשון — רבי פלוני אמר — אין לדייק דפליגי עליה, וז"ל שם: «והרא"ה ז"ל בשם רבו הרמב"ן ז"ל כתב דממה שהלוו הם קאמר, דאי ממה שירשו מאביהם אינו צריך, וכדאמרינן בספרי ר' שמעון אומר כל בעל משה ידו ולא היורש, ומיהו דוקא יורש אבל לוקח לא דלוקח לא זכי אלא בשעבוד נכסים, ואכתי שעבוד הגוף קיים, ואע"ג דלא קרינא ביה לא יגוש כיון דאיך נגוש מחמתיה לא יגוש קרינא ביה ע"כ, ורש"י ז"ל שכי שאין שביעית משמטת חוב אביהם המת, אפשר דס"ל דההיא ספרי רבי שמעון הוא דקאמר לה, ואפשר דרבנן פליגי עליה», עכ"פ מעצם הלשון אין ראייה ברורה דפליגי עליה.

אלא לבסוף מביא שם מרן הרב זצ"ל את ד' הגמ' במו"ק «אפילו תימא רבנן», ופירש"י «רבנן דפליגי עליה דרבי ואמרו דשביעית בזה"ז דאורייתא» — וכן פי' הר"ן בגיטין.

ולענ"ד לולא דברי רש"י והר"ן, י"ל שאין מי שחולק על ד' רבי, דלכאורה יש לדקדק קצת ג"כ מלשון הרמב"ם בפ"ט בה' שמו"י ה' ב: «אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה, אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלי כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחו"ל, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחו"ל, ובזמן שאין הרמב"ם שמדייק «אמרו חכמים», אינו מרווח לומר שזוהי דעת יחיד וחכמים פליגי עליו. (אמנם מצינו כמה פעמים בלשון הראשונים שאומרים גם על ד' יחיד בלשון רבים, אבל כל היכא דאיכא לשנויי משנינן).

והנראה לי ג"כ לומר, שממה שהרמב"ם אומר «אמרו חכמים», משמע לא רק שאין מי שיחלוק על ד' רבי, אלא שמצינו לו חבר ותומך ורבים ס"ל כך. ולדעתי מוצאים אנו דבר זה בירושלמי שביעית פ"ו ה' ב, ובגיטין פ"ד ה' ג... חזר ר' יוסי ואמר וזה דבר השמיטה שמוט, בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדברי תורה, השמט כספים נוהג בין בארץ בין בחו"ל דבר תורה, בשעה שהשמיטה נוהגת בארץ מדבריהם, השמט כספים נוהג בין בארץ בין בחו"ל מדבריהם. תמן אמרין, אפילו כמ"ד מעשרות מד"ת, וזה דבר השמיטה שמוט, רבי אומר, שני שמיטין, שמיטה ויובל, בשעה שהיובל נוהג, השמיטה נוהגת מד"ת, פסקו היובלות נוהגת שמיטה מדבריהן כו' "יע"ש. וא"כ רואים אנו מזה לפי ד' הירושלמי דכו"ע ס"ל דשביעית בזה"ז הוא מדבריהם, אלא שהחילוק הוא בהטעם, ר' יוסי סבור דהטעם הוא משום דבטלה קדושת הארץ, ותרומ"מ מדבריהם, וה"ה שביעית, ורבי סבר, דאף לשי' הסוברים דלא בטלה קדושת הארץ, ותרומ"מ נוהגין מה"ת, בכ"ז אין שביעית נוהגת דבר תורה, בזמן שאין היובל נוהג, כדאיתא בירושלמי שם, ושפיר מדוקדקים דברי הרמב"ם הג"ל «אמרו חכמים», רבי ור' יוסה, שבזמן שאין שמיטת קרקע אין שמיטת כספים.

ולא חשוב מהו הטעם, אם זה משום שבטלה קדושת הארץ או משום שזהו בזמן שאין היובל נוהג.⁽¹⁾

ולפי זה נ"ל לומר שיש הבדל בין דברי הגמ' בגיטין לבין דברי הגמ' במו"ק: בגיטין דעיקר הסוגיא הוא לענין שמיטת כספים לא נחית אם בטלה קדושת הארץ או לא, ומביא „אמר אביי בשביעית בזה"ו ורבי היא כו', אבל במו"ק כשמדובר בענין עבודת קרקע נראה לי לומר שהגירסא שם אינה — ורבי היא — אלא „ור"י" — בר"ת — כלומר, „ר' יוסה היא", דס"ל בירושלמי דשביעית בזה"ו דרבנן, דבטלה קדושת הארץ, וכל המצוות התלויות בארץ אינן נוהגות אלא מדרבנן (וכמובן מפני הטעות שבגירסא — ורבי — במקום „ר' יוסה", מביא ג"כ „דתניא", אבל הכונה היא לד' ר' יוסה בירושלמי „בשעה שהשמיטה כו'". וע"ז „אמר רבא אפילו תימא רבנן", דסברי דלא בטלה קדושת הארץ, דומיא דד' הירושלמי „תמן אמרין אפילו כמ"ד מעשרות מד"ת", ומלבד מה שישנה ד' רבי, שאפילו כשלא בטלה קדושת הארץ אין השביעית נוהגת מה"ת. לפי שאין היובל נוהג, מלבד כל זה, אפילו בזמן שהיה היובל נוהג, אין כלל איסור תורה כי אם על האבות ולא על התולדות, אבל לענין ד' רבי באמת אין שום חולק; ויש סמוכין לדברי, שכונת הרמב"ם באמרו „אמרו חכמים", הכונה על „רבי ורבי יוסה" מד' בעל העיטור" — סי' פ"א — שמסיק ואומר: „מיהו האידנא נהוג עלמא כרבי דשביעית בזה"ו דרבנן דהא ר' יוסי בירושלמי שביעית וגיטין קאי כוותיה". (ברם, מד' הרשב"א בגיטין לא משמע הכי)⁽²⁾

על יסוד האמור בזה יש לבאר את השינויים בדברי רש"י: ברש"י סנהדרין כ"ו, ד"ה — פוקו וזרעו בשביעית — „שביעית בזמן הזה דרבנן דבטלה קדושת הארץ". וברש"י חולין ו' ב, ד"ה — את בית שאן כולה — „...אע"ג דרבי מאיר ורבי אחר חורבן הווי, הא קיימא לן מעשר דגן דאורייתא וירק דרבנן דקדושה אחרונה דעזרא קדשה אף לעתיד לבוא כדקתני התיר רבי את בית שאן מכלל דשאר מקומות נוהג בהן".

והנה מלבד מה שמקובל שאין לדקדק בכלל בסתירות שבפירושי רש"י, וכן הם דברי המהרש"א בחדושי לקדושין מד. א. בפירש"י — ד"ה כלל — „ודע שגירסת רש"י ז"ל מהופכת הכא מדהתם, ואין לחוש לכך, כי כן דרכו לפרש במקום זה כך ובמקום אחר שינה פירושו", כמו כן מביא רבנו עובדיה

(1) לא ידעתי מה הרויח בזה, סו"ס להלכה הרי נקטינן שקדושה שניה קדשה לע"ל (רמב"ם ביהב"ח פ"ו, ט"ז), א"כ אין לנו לדון להלכה אלא אם קשורה שמיטה ליובל או לא, ובוה דעת רבי היא דעת יחיד.

(2) דוחק רב לשבש הגירסא שנוסף ע"ז הוכנס גם קטע שלם ע"י תלמיד טועה לפי הגירסא המשובשת. אך גם לא תיקן כלום, שאם דעת רבי ד"ה היא, למה הוצרך אביי לבאר המשנה לפי ר' יוסי שחלוקים עליו ואין הלכה כמותו ולא פירש המשנה לפי רבי שאין עליו חולק. ומדברי „בעל העיטור" ג"כ רואים בפירוש שרבנן חלוקים על רבי, שלא אמר אלא שר' יוסי קאי כותי, והוא מנימוק אחר. ובוה כבר הכריע הרמב"ם להלכה שלא כר"י וכנ"ל.

מברטנורה ז"ל בפירושו עה"ת פ' בשלח, ד"ה — אריק חרבי — וז"ל: «שכן דרך רש"י במקומות הרבה שהוא מפרש במקום אחד פירוש אחד, ובמקום אחר פירוש אחר כו' וזה דרכו במקומות הרבה» (ויעוין בספר «הנותן בים דרך, להגרי"ל מימון, דף כא ע"ב). כן מביא הגאון ר' דוד טביל ממינסק זצ"ל בספרו «בית דוד — סי' א': «דכן הוא מדרך רש"י לשנות פירושו כל היכי דתני סוגיא אחת בשני מקומות וכן קבלתי מאדמו"ר (הוא רבן של ישראל הר"ח מוואלוז'ין זצ"ל) שלא להתייגע בזה ליישב דברי רש"י שלא יהיו סתרי אהדדי, משום דכן הוא מדרך רש"י כל היכי דאיכא תרי פירושיא בסוגיא והך סוגיא אתאמרא בתרי דוכתי שלא לפרש שני הפירושים במקום, רק לפרש כאן פירוש אחד ופירוש השני במקום אחר בכדי להקל על המעיין שלא יצטרך להטריח דעתו לשני הפירושים במקום אחד וסמך ע"ז שכאשר ילמוד במקום השני, מעצמו יראה כי יש עוד פירוש בסוגיא» (ויעוין ב«ספר רש"י, שיצא בעריכתו של הגרי"ל מימון בשנת תשי"א, במאמרו של מרן הגרצ"פ פראנק שליט"א, «פירושים שונים בפירוש רש"י, וכן בקונטרס «זכר להקהל», מאת מרן הגרי"א הרצוג שליט"א, ובספרי «וזאת ליהודה» עמוד סד—סה) מכל מקום כל היכא דאיכא לשנויי משנינן.

ובעניננו אין כאן שום סתירה כמו שהסברנו, שיש מקום לומר, דאף אם נאמר דמעשרות מן התורה ולא בטלה קדושת הארץ, בכל זאת אין שביעית נוהגת, לפחות מן התורה, בזמן שאין יובל.

ב) המשך הדיון עפ"י האחרונים

כן יש לדייק דשביעית בזה"ז דרבנן, מפני שלא פליגי בזה רבי וחכמים, מדברי תשו' הרשב"ש — תשו' רנח — דהוא מביא שם: «ואם תאמר היכי פסקינן כותיה דאביי במקום רבא דאפליגו תרווייהו התם בפ' השולח למיתב טעמא האיך תקן הלל פרוזבול לעקור דין תורה, ואמר אביי בשמיטה בזה"ז דרבנן ואליבא דרבי דאמר בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים וכו' ורבא אמר הפקר ב"ד הפקר, א"כ רבא ס"ל דשמיטה בזה"ז דאורייתא, ואביי ס"ל דרבנן, וקיי"ל דאביי ורבא הלכתא כרבא כדאיתא בפ' ואילו מציאות, וי"ל דתלמודא סתם לן בפ"ק דקדושין כותי' כדאמרינן התם כל מצוה שנצטוו ישראל קודם כניסתן לארץ נוהגת בין בארץ בין בחו"ל, לאחר כניסתן לארץ אינה נוהגת אלא בארץ, חוץ מהשמטת כספים ושלוח עבדים שאע"פ שנצטוו לאחר כניסתן לארץ נוהגת בין בארץ בין בחו"ל, ומקשו עלה, השמטת כספים חובה; הגוף היא, ומתרצינן לא צריכא לכדברי דתניא ר' אומר וזה דבר השימטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחד שמיטת קרקע ואחד שמיטת כספים, בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים, ובזמן שאין אתה משמיט קרקע אין אתה משמיט כספים, אלמא מדכתב לה תלמודא אליבא דר' משמע דהלכתא כר' ומינה דהילכתא כאביי דקאי כרביי. וא"כ מדלא מקשה הרשב"ש איך אנו פוסקים כרבי, הלא כללא נקטינן דהלכה כרבי מחברו ולא מחבריו, אלא מקשה הלא קיי"ל כרבא לגבי אביי, ש"מ דאין חכמים חולקים על רבי, ויש

רבים דס"ל כרבי, אבל סו"ס זה נגד הכלל של הילכתא כותיה דרבא נגד אביי משו"ה מקשה ומתרץ כנ"ל.

אבל יש מקום לומר שאין זו הוכחה אלימתא שאין תפלוגתא דרבי וחכמים בדיני שביעית, אלא רבי שאני, דמשמע מד' הירושלמי תרומות פ"ג ה' א, דקיי"ל הלכה כרבי ואפילו מחבריו יעו"ש, ומה גם, כפי האמור לעיל, שסתמא דתלמודא קאי כותיה דמשמע דהילכתא כותיה בהא, כמו כן מצינו היכא דהגמ' אפקיה לרבי בלשון חכמים, דומיא דדברי הגמ' בקדושין ט"ו ב', ארחב"א אמר ר' יוחנן זו דברי ריוה"ג ור"ע, אבל חכמים אומרים כו' מאן חכמים רבי היא, והרמב"ם בפ"ב מה' עבדים ה' ז, פסק בזה כרבי, והכס"מ מביא שם: "אפקי' לרבי בלשון חכמים אלמא הילכתא כותיה ס"ל.

מלבד זה הכלל של יחיד ורבים הלכה כרבים אינו כלל ברור. מרן הרב זצ"ל מביא בספרו: "שבת הארץ" — במבוא — "שעיקרא דכללא של "אחרי רבים להטות", שהוא מן התורה הוא דוקא בב"ד שיושבים במושב אחד אלו כנגד אלו, אבל מה שאנו באים לדון בדור אחר ע"פ מה שאנו מוצאים מדברי היחידים והרבים שנאמרו בדורות שלפנינו אין זה בכלל — אחרי רבים להטות — וכבר התליטו חילוק זה הפוסקים, אלא שראוי לנו ללכת אחרי הרבים דמסתברא דהלכתא כותייהו, אבל אין זה סברא דאורייתא כלל, לפיכך בשעה"ד שפיר יש לסמוך על היחיד" (החילוק הזה בענין יחיד ורבים מובא גם בספר "גט פשוט" — וראה ב"קונטרס הסמיכה" למהרלב"ח, מובא בספר "חדוש הסנהדרין" להגרי"ל מימון עמוד ס"ז).

מלבד שעת הדחק יש להסתייג מן הכלל של "יחיד ורבים הלכה כרבים" אם הרבים הם תלמידיו של היחיד או מעדיפים את הכלל של "אין הלכה כתלמיד במקום הרב", לעומת הכלל של "יחיד ורבים הלכה כרבים", יעוין ב"מגיד משנה" בפיי"ח מה' שבת ה' כ"ד, ובב"ח בטויו"ד סי' ריו" ד"ה הנודר מן התבואה, ברם יש חולקין על זה.

כן יש לפעמים שאמורא מחליט שהלכה כיחיד, נגד הכלל של "יחיד ורבים הלכה כרבים" וז"ל הגמ' בב"ק קב, ובעכו"ז ז: "בשלמא הלכה כר' יהושע בן קרחה, אצטריך, ס"ד אמינא יחיד ורבים הלכה כרבים, קא משמע לן הלכה כיחיד", והמהר"ם בע"ז על אתר מביא, "היכי דהוי יחיד ורבים מסתמא הוי הלכה כרבים, אם לא דמשתמיט איוו אמורא ואשמעינן דבדין זה הלכה כיחיד". כמו כן מצינו בפסחים כו. א: "ואב"ע בעלמא קסבר שהוא הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו, ובהא אפילו מחבריו כו' יעו"ש.

ב"קיצור כללי הגמרא", מובא הכלל דלהלן: "מצינו דאצטריך למסתם מתניתין כרבנן, אע"ג דיחיד ורבים הלכה כרבים, מהו דתימה מסתברא טעמא דר"א דקא מסייעי לי קראי קמ"ל". כמו"כ יעוין בשאלתות דרא"ג, שאילתא פב: "ברם צריך הלכה כרבי יוסי בר' יהודה או כרבנן, הילכתא כרבנן דיחיד ורבים הלכה כרבים, או דילמא הלכה כרבי יוסי ברבי יהודה משום דמסתבר טעמיה".

ואעתיק בזה קטע קצר מה שמוכא בקונטרס "אבן ישראל", המכיל "חידושי תורה", של הגאון האמתי רבי ישראל סלנטר זצוק"ל: "הרמב"ם פסק בפ"א מהלכות ק"ש ה' ט' דזמן ק"ש של לילה עד חצות לכתחילה, ותמהו עליו דהא אמרינו

בברכות ח' אמר רבי יהודה אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל (עד שיעלה עמוד השחר) ויש ליישב דבריו, דלכאורה יש לעיין מדוע פסק שמואל כיחיד נגד רבים, וצריך לומר דמסתבר ליה טעמא כו', יעו"ש.

ויש להוסיף עוד לזה מה שהזכיר מרן הרב זצ"ל במבוא לספרו "שבת הארץ", מכיון דיש להוכיח דאין חכמים חולקים על רבי בעיקר הדין אלא דרבי יליף זה מקרא, י"ל כיון שהקולא שהקילה תורה להוציא שביעית בזה"ז נאמרה במקרא, ויש ע"ז דרשה מיוחדת יותר יש לסמוך להקל בזה, ולא שייך כ"כ ע"ז — כעין דאורייתא תקון" — כיון שיש הוכחה בתורה שאינה נוהגת בזה"ז, ולהלן אמר מרן הרב זצ"ל "שבמקום שיש דרשה דקרא להיתר יש לומר שיש להקל אף בלא ב"ד גדול", ומדייק זה מדברי הירושלמי במו"ק דיש פ"ק אהא דשני פרקים שהתיר ר"ג שמקשה על זה: "לא כך תנינן אין ב"ד יכול לבטל את דברי ב"ד תברו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין", ומתוך אה"כ: "ר' אחא בש"ר יוחנן בשעה שאסרו למקרא סמכו ובשעה שהתירו למקרא סמכו" (ויעוין במבוא לשבת הארץ פרק י').

ג) בדבר קבלת השבועה בימי עזרא

אמנם יש מרבתינו שרוצים להחמיר בשביעית בזה"ז שיהא בה חומר יותר מדברי סופרים, לפי שבנחמיה נאמרה קבלת השבועה שקבלו עליהם "ונטוש את השנה השביעית", ומשום כך יהא חומר שבועה זו מצד "דברי קבלה". אבל מלבד מה שידועה דעת הרמב"ם שאין חומר בדברי קבלה מאשר — מדבריהם סתם, כבר הדגשתי כמה פעמים במקום אחר, על יסוד דברי רש"י בתענית טו, א, יש לומר דמכיון דבא רק בתור "ספור דברים", ולא בלשון "צווי", אין אלו דברי קבלה באופן שיהיו חמורים יותר משאר מילי דרבנן, ואולי י"ל שמכיון שכתוב בזה: "ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים על החתום שרינו לוינו כהנינו", יהא זה נחשב ל"תקנת נביאים", אמנם, מלבד מה שמד' הירושלמי בשביעית פ"י ה' א, שמדייק מלשון הכתוב הזה, "שמאליהן קבלו את המעשרות", משמע שאין זה הולם צווי ותקנת נביאים, אף אם נדייק מזה לשון תקנה אין להחליט בזה ולהסיק מזה חומרא לשביעית להחמיר בה יותר מאשר בשאר דברי סופרים, כי גם תקנת נביאים, ואפילו תקנת משה רבנו, רוצה הכס"מ לומר שזה נקרא דברי סופרים, (יעוין ברמב"ם בה' חנוכה, אמנם יש הרבה להאריך בענין תקנת נביאים ותקנת משה ואין כאן המקום).

ועוד י"ל דכיון דיסוד היתר השביעית הוא משום הרחבת ישוב ארץ ישראל, שלא מבעי לד' הסוברים שישוב אר"י בזה"ז מה"ת הוי זה עשה חמור שדוחה לעשה הקל, מכיון שישוב אר"י שקול כנגד כל המצוות שבתורה, ובזמן שהיו ישראל שרויין על אדמתן בטוחים היו בברכת ד' ככתוב "וציויתי את ברכתי", ולא היה קיום המצוה של שמיטה בשו"א איזה גורם להמעטת הישוב, אלא להיפך, קיום השמיטה, גרם לחזוק הישוב ועכב בעד הגלות, משא"כ עכשיו בעוונותינו שרבו עדיין ה"הסתר פנים" שולט, בודאי שי"ל שעשה חמור של ישוב אר"י ידחה לעשה הקל של מצות השביעית שהוא בכל אופן לא יותר מ"תקנת נביאים". ואפי' לד' הסוברים שישוב אר"י בזה"ז הוא רק דרבנן, הוי זה מצות עשה

דרבים, ולפי"ד כמה מרבואתא קמאי מצוה דרבים דרבנן דחי עשה דיחיד דאורייתא (ויעוין תו' ברכות מ"ז, וברא"ש פ' היה קורא, וברא"ש פ"ק דכתובות, ותו' מו"ק י"ד, וברא"ש שם); אמנם במצות השביעית ישנה מלבד העשה גם ל"ת, ולדחות עשה ול"ת אינה יכולה אפילו מצוה דרבים, כי אף לשי' ר"ת המובא בש"ל, ובמג"א ה' פסח עשה דרבים דחי ל"ת שלא בעידנא, אבל לא עשה ול"ת (ויעוין ב"הרחב דבר" פרשת שמיני פרק י, פסוק י"ז) בכ"ז יש לצרף גם ד' הריב"א שגם לגבי ל"ת ועשה הלאו נדחה ונשאר רק העשה, ומכיון שלד' ר' יוסי בירושלמי כלאים פ"ח ה' א, העשה בשביעית בא רק כשיש ל"ת או עובר גם בעשה, אבל מכיון שהלאו נדחה לא נשאר עליו אפילו חיוב עשה³).

ברם, מלבד הטענה של חומר בדבר קבלה, מביאים גם טענה נוספת של חומר השבועה, ויעוין בזה אריכות דברים מאת מרן הרב זצ"ל ב"מבוא לשבת הארץ" — פרק ה, ובתוך הדברים הוא מביא: ... „גם בלאו הכי נראה, ששבועה זו כולה אינה שייכת רק לזמן בית המקדש ונסתיימה בזה „ולא נעזוב את בית אלקינו“. ויש להעיר שדברים אלו מובאים בר"ש סוף פ"ו דשביעית: „דסתמא לא היה בלבן אלא בזמן שהבית קיים“ (דברי הר"ש הללו מובאים גם בב"ח בטו"ד סי' שלא).

ד) בדברי הכ"מ בשיטת הרמב"ם

מלבד דברי הגאונים האחרונים הנ"ל, יש גם בכ"מ סתירות לדברינו הנ"ל וז"ל שם על ד' הרמב"ם בפ"ט מה' שמו"י ה' ב: „אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים: בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בכל מקום, בין בארץ בין בחו"ל, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמט כספים אפילו בארץ“ וכ' ע"ז הכ"מ: „אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה כו' בפרק השולח כרבי, ונראה מדברי רבינו שמפרש שמה שאמרו שם — בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים — ליובל קרי משמט קרקע, שהרי שדות חוזרות לבעלים וכמו שכתוב בסופ"י, אבל שמיטת קרקע אף בזמן הזה נוהגת מן התורה“. וכן על דברי הרמב"ם בפר' י' מה' שמו"י ה' ט: „ובזמן שהיובל נוהג דין עבד עברי ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מה"ת, ובזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחד מכל אלו, חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם“. מביא ע"ז הכ"מ: „ומה שכתב חוץ משביעית בארץ וכו' לא קאי אלא לשמיטת כספים, דאילו שביעית בארץ אף בזה"ז הוא מה"ת, כמו שכתבתי

3) קשה להשתמש כאן בגדרים המקובלים לענין עשה דוחה ל"ת, כי אפשר לקיים שניהם בדוחק גם בזמן שאין הברכה מצויה, ואם נראה זאת כפיקו"נ ממש כי אז אין הדבר צריך דיון, שכל המצוות נדחות בפניה, חוץ וכו'. ואין לדון אלא מצד שזה יגרום התרשלות בהתאחות בארץ וכל כיו"ב, אבל בזה אין גדר עשה דוחה ל"ת. העורך

ברפ"ט¹). ויעוין בספר "שבת הארץ" — במבוא פרק ה' — שמרן הרב זצ"ל מאריך שם בבאור דברי הרמב"ם הנ"ל, ואביא בזה מה שהראה לי ידידי המנוח הגאון החסיד קדוש עליון רבי אשר ורנר זצוק"ל, ספר "אמת ליעקב" (הספר כלו הוא בחכמת הנסתר ובעניני הכוונות), מצורף לספר זה יש קונטרס "שפת אמת", ובקונטרס זה מודפסת תשובה מאת מהרי"ט אלגזי (הוא מתואר שם בתואר, יום טוב ראשון דאורייתא) גם התשובה הזאת מדברת כולה בעניני כוונות, ביחוד בשנת השביעית, בענין — תקון בית לאה — בהבדלים שבין כונת האר"י לבין כונת מהרש"ש ז"ל, בתוך דברי הח"ן הוא מביא גם את הדברים. דלהלן: "והענין הוא דכבר נודע כי סוגין דעלמא דשביעית בזה"ו באיסור עבודת הארץ נמי דרבנן, כמו שעלתה הסכמת רוב הפוסקים, רובא דרובא כמ"ש הטור בריש ה' תרומות, וכן העלה מוהרלנ"ח ז"ל בסי' קמ"ג בקונטרס השמיטה, וכתב שם דלא יש פוסק גדול וקטן די סבור דהווי דאורייתא, וכ"כ החנוך בפ' משפטים ובהר יעו"ש, וכ"כ מוהרש"ם ז"ל בחיר"ד סי' קצב וכ"כ מוהרימ"ט ז"ל בח"ב סי' נב, והמביט ז"ל ח"ב סי' סד יע"ש.

והגם דמרן כ"מ בה' שמיטה נראה דדעתו נוטה לומר דסברת הרמב"ם ז"ל היא דאף בזה"ו הוי מן התורה הנה מלבד כי דבריו הם תמוהים כאשר עמדו עליו המפרשים, היותר תימא הוא, דהוא עצמו בב"י נראה דמשהו כוונת הרמב"ם ז"ל לדעת הטור דהוא מדרבנן, ומוהרימ"ט ז"ל בסי' הנ"ל כ' בשם בעל התרומות שהביא משם הרמב"ם ז"ל דס"ל דהוא מדרבנן, ומוהריק"ו ז"ל בביאורו על הרמב"ם בה"ש העלה דדעת הרמב"ם ג"כ נמי דהוא מדרבנן, ומצא בד' הרמב"ם כת"י בפ"י דסובר שהוא מדרבנן ע"ש, באופן דלפי מה שהעמדנו בענין ונראה פשוט דלענין הלכה דסוגיין דעלמא דבזה"ו אינו אלא איסור דרבנן.

כן מצאתי בספר "תורת יהונתן" — אות כג — דף יד, א, שמביא ג"כ בד' מהרי"ט כדלהלן: "...ועוד דהא כבר כתב המהרי"ט בשניות חלק יור"ד — סימן נב — בשם מהר"י קורקוס שמצא ברמב"ם כתיבת יד הגירסא בלשון הזה: "בזמן שאין יובל נוהג אין שביעית נוהגת, ונוהגת שביעית בארץ מדבריהם וכן השמטת כספים מדבריהם".

כמו כן בספר ה"אזכרה" — מחלקה ה' — עמוד ט, מביא הרה"ג העורך מוהרי"ל הכהן מימון שליט"א, "וראיתי להעיר כי ברמב"ם כת"י אשר באוצרי נאמר, ובזמן שאין היובל נוהג כו' ונוהגת שביעית מדבריהם בארץ, וכן שמיטת כספים בכל מקום מדבריהם".

4) ראוי לציין שבכ"מ עצמו (פ"ד משמו"ו הכ"ט) נוקט ג"כ בפשיטות בדעת הרמב"ם שהיא דרבנן. וז"ל שם: ומ"ש עוד (הכו"פ) אבל מה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הוסקע וכ"ו לא דק, דבהדיא כ' רבינו בפ"ט ובפ"ו דשמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אינו אלא מדבריהם, עכ"ל. ותמוה שסותר עצמו ממש"כ באותו פרק עצמו הכ"ה. וכבר עמדו בדבריו האחרונים, ועמש"כ בזה התוה"מ ד' עמ' קס"ב. העורך

לענ"ד יש להוסיף עדות מכרעת דהרמב"ם ס"ל דשביעית בזה"ז דרבנן, והיא עדותו של הרמב"ן בפ"ק דמכות: «ועוד דאמרינן בשביעית בזה"ז דהויא מדרבנן והלך אחרי המיקל וכן פסק הר' משה הספרדי ז"ל».

(ה) בענין קיי"ל כרבא

יש מהמחמירים הרוצים להדגיש את הכלל דקיי"ל כרבא לגבי אביי ורבא פסק דלא כרבי. יש לציין בזה את דברי הרדב"ז בפ"ט מה' שמו"י ה' טז דמביאים שם: ... «והא דקיי"ל כרבא לגבי אביי, הני מילי היכא דאיפליגו בדנפשיהו, אבל כי הכא דאיפליגו בתירוץא דמתני' אפשר דהילכתא כאביי», כן מביא גם הכס"מ בפ"ב מה' עכו"ם ה' יד: ... «י"ל דלא אמרו הלכה כרבא אלא היכי דפליגי אליבא דנפשיהו ולא היכא דפליגי אליבא דמ"ד» (אגב המעיו"ט הביא חדוש זה מסברה דנפשיהו ולא הזכיר את ד' הכס"מ והרדב"ז), אמנם עצם הך כללא דהכס"מ והרדב"ז בקשר עם הנ"ל, איננו ברור. דהרי"ף והרא"ש בפ"א דברכות מביאים את ד' הגמ' תפלת ערבית ר"ג אומר חובה ור"י אומר רשות, אמר אביי הלכה כרבי האומר חובה ורבא אומר הלכה כדברי האומר רשות, ומסיימי שם, «וקי"ל הלכה כרבא» (יעוין בכס"מ בפ"א מה' תפלה ה' ו', ובהגהות מיימוני שם), אלא מחוורתא כד' תשו' הרשב"ש שהבאנו לעיל «דתלמודא סתם לן בפ"ק דקדושין כותיה כו' ומינה דהלכתא כאביי דקאי כרבי».

יש לציין שלפני מרן הרב זצ"ל לא היתה תשו' הרשב"ש הנ"ל, כי הוא מציין משמיה דנפשיה, כעין זה, ב"מבוא לשבת הארץ" — סוף סי' ב: «אדרבה כיון ששי — הירושלמי מכרעת בזה, שסתם מתניתין כרבי, הדבר מוכרע דהלכתא בזה כאביי» (ויעוין בספר אוצרות יוסף" להגר"י ענגיל זצ"ל שמבאר שם שגם רבא קאי אליבא דרבי).

אגב, מענין לענין אציין בזה במה שנוגע לתפלת ערבית שהבאנו לעיל, שעצם הגירסא של אביי ורבא שם, לענין תפילת ערבית לא מדוקדק, לפי ד' הרשב"א משמע שהיתה בזה מחלוקת רב ושמואל, וקיי"ל כרב באיסורי, ומסייעא לזה גם דבור המתחיל בתוס' כו, ב. «והלכתא כותיה דרב», וכן נראה מד' התו' כו, א. ד"ה טעה וז"ל: «וא"ת והא אמר רב. לקמן תפלת ערבית רשות וקיי"ל כותיה באיסורי». וכן משמע מד' רש"י יומא פז, ב. ד"ה — והאמר רב — «במס' ברכות תפלת ערבית רשות» ויעוין בפ"ק דברכות ד, ב. בתו' ד"ה — דאמר.

ויש לציין ג"כ דעל הא דמביא הרא"ש שם בפרק תפלת השחר — והא קיי"ל דתפלת ערבית רשות דהלכתא כרב באיסורי — כ' המעיו"ט שם: «וכ"כ בתו' וכיון דשמואל לא פליג לא היו צריכין לכך», אבל לפי מה שהבאתי לעיל ד' הרשב"א דגריס שם מחלוקת רב ושמואל אין מקום להערתו.

(ו) שיטת הרז"ה

ידועה שי' הרז"ה שאין שביעית נוהגת בזה"ז כלל דגם שביעית בעי קדוש ב"ד, ואין הפרש בין שביעית ליובל, וכך הוא מבאר שם בספר התרומות

(מה ח"א) את דרשת רבותינו בברייתא ר"ה כד, ב, וסנהדרין י, א. — שנים אתה מקדש — יש במשמע זה כל השנים הקדושות ביובל, שהן שבע שבתות שנים שכולן צריכות קדוש, שלא הוציאו מכלל קדוש בית דין אלא שבת בראשית בלבד, (ויפה העיר יידי ומכובדי הגרי"ב זולטי שליט"א בספרו "משנת יעבץ" — סימן כה, עמוד סט — : "והנה בהגהות מהר"י לנדא בר"ה דכ"ד ע"א כתב דלא גרסינן שנים אתה מקדש אלא שנה אתה מקדש, ותימא שלא הביא את דברי הרז"ה דהוכיח מהא דאמרינן שנים אתה מקדש דיש במשמע זה כל השנים הקדושות ביובל שהן שבע שבתות שנים שכולן צריכות קידוש ב"ד. עכ"פ מבואר בדברי הרז"ה, דקידוש בי"ד מעכב ביובל, דהרי כתב דבזה"ז אינו נוהג שמיטה ויובל משום דליכא בי"ד הגדול לקדש שמיטה ויובל").

ד' הרז"ה הללו מובאים גם בביאור הגר"א חו"מ סי' סז סעיף א, אהא דמביא הרמ"א: — אבל י"א דאין שמיטה נוהגת בזמן הזה — מביא זצ"ל בציון ה: — אבל י"א — "הוא הרז"ה שכ' דוקא בזמן שהיובל נוהג מדרבנן שיובל ושמיטה קשר שאין נפרד הוא והיו נוהגין יובל עד שבטלו בי"ד וכ' דשמיטא צריך ג"כ קידוש בי"ד והוא מ"ש שנים אתה מקדש כו' וע"ש בסה"ת מה כו'".

כן מצוין שם ב"באר הגולה" בהלכה הנ"ל — אות ג' — "סה"ת שער מה בש' בעה"ע בש' הרי אלברצלוני ושכ"כ הרז"ה בתשו' וכ"כ הר"ן בשם י"א". וע"פ הנ"ל רציתי פעם לבאר את ד' הגמ' בסוכה מד, ב: "אמר אייבו הוה קאימנא קמיה דרבי אלעזר בר צדוק אתא לקמיה ההוא גברא, א"ל קרייתא אית לי כרמיא אית לי, זיתא אית לי, ואתו בני קרייתא ומקשקשין בכרמיא ואכלין בזיתא, אריך או לא אריך, א"ל, לא אריך. הוה קא שביק ליה ואזיל, אמר כדו הויתי דיירי בארעא הדא מ' שנין ולא חמיתי בר אינש מהלך בארחן דתקנן כדון, הדר ואתי וא"ל מאי מיעבד, א"ל אפקר זיתא לחשוכיא ותן פריטיא לקשקושי כרמים".

והנה יש להתבונן מהי ה"מידת חסידות" שמצא ראבר"צ ב"ההוא גברא", עד שאמר לאייבו שזה ארבעים שנה לא פגש ב"בר אינש מהלך בארחן דתקנן כדון", וכפי שפירש"י "לא ראיתי בן אדם שמהלך בדרך ישר כאדם זה". וראיתי שנתפרסם בשם רבנו הגאון הקדוש רבי ישראל סלנטר זצוק"ל שבאר ה"מדת חסידות" בזה שמיד שא"ל "לא אריך" לא המתין אף רגע לשאול — מה לעשות — אלא רץ מיד לפי שעה להפסיק מיד את העבודה ואת האוכל, ואח"כ "הדר אתי" ושאל "מאי מיעבד". זהו תוכן ה"מידת חסידות" — והדרך הישר, של בן אדם זה להזדרז למעט ולמנוע מאיסור אפילו לשעה מועטת.

ולענ"ד נראה לבאר באופן דלהלן: כי מתוך דברי הגמ' משמע שלא היתה כאן שאלת איסור או מותר, אלא "אריך או לא אריך". וכדמבאר רש"י "טוב לעשות כן או לא, אריך לשון דבר הגון". משמע מזה שכאן לא היתה שאלת איסור ממש אפילו איסור מדבריהם, אבל הספור בזה הוא לפי שהיה לאחר התורבן, כדמובא ברש"י מד, א, ד"ה — דלא עבדינן לה לשבעה — יועי"ש, ולא היה אז כבר קידוש בי"ד, ובא לשאול באופן כזה אם הוא עושה טוב לפי מידת חסידות, וא"ל שע"פ מדת חסידות לא הגון לעשות זאת, מיד רץ להפסיק את העבודה

והאכילה לפועלים ומשו"ז אמר כדו הויתי דיירי בארעא הדא מ' שנין ולא חמיתי בר אינש מהלך בארחן דתקנן כדין".

כמו"כ יש לראות גם מתוך התשובה שלאח"כ "א"ל אפקר זיתיא לחשוכיא", ופירש"י "לעניים", ואי נימא שזהו מצד ההלכה, אפילו נימא משום "מדבריהם", א"כ אין הפקר רק לעניים בשביעית אלא לכל העולם, (והרש"ש מתמה על זה) אבל אם אין בזה שום חיוב להפקיר אלא מילי דחסידותא מספיק ההפקר "לחשוכיא" (ובחדושי הארכתי בזה).⁵

אמנם, לכאורה יש לדחות את דברינו הנ"ל, כי הרמב"ם מביא בפ"ה מה' קדוש החדש ה' ג: "ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה, מסוף חכמי הגמרא, בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי הגמרא עד ימי אביי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין" (ויעוין רה"ש כא). כן גם הרז"ה בעצמו — כדמובא בסה"ת הנ"ל כ': "שהדבר ידוע שבימי רבותינו חכמי המשנה והגמרא היו בתי דינים גדולים קבועים בארץ שהיו מקדשין את החדש, ואפשר כמו כן שהיו מקדשין את השנה זכר ליובל כו' "יעו"ש, ולפי"ז יש לומר שגם בימי ראב"צ בודאי היה ביד קבוע, אבל מלבד שזה רק ספק, ועוד דהוא אומר שם רק "ואפשר כמו"כ שהיו מקדשין השנה", אבל זה לא ברור, מלבד זה נראה מדבריו להלן בסוף השער (וכן מביא הגריב"ז שליט"א בספרו "משנת יעבץ הנ"ל)... "היאך טעו לומר יובל נוהג לאחר חורבן הבית והלא היובל תלוי בבית דין הגדול למנות ולקדש ולתקוע ואין מצוות שבבית דין הגדול נוהגות משגלו סנהדרין מלשכת הגזית דכתיב לשכנו תדרשו", משמע מזה מפורש מכיון שמביא לפני זה (וכפי דמעתיק גם הגר"א זצ"ל) "שיובל ושמיטה קשר שאין נפרד הוא, ששתייהן מצוות קשורות ותלויות זו בזו, שגם לא קדשו את שנת השמיטה בימיו, וקצת יש לדייק כך מדברי המאירי כדיבואר להלן (ויעוין בערוך לנר סוכה מד, א, דמביא דאייבו היה זמן רב לאחר החורבן).

ומענין לענין כמעט באותו ענין אציין בזה את דבר ה"ערוך לנר", בנוגע לד' הגמ' בסוכה הנ"ל: — שם באורחן דתקנן כדין — "הא דאמר כן י"ל שהיה מתירא שמא יחשדו התלמידים להאיש שהוא מהמתפרצים על שמיד כשאסר לו ראב"צ שבקו והלך לו כאלו כעס עליו על שאסר ולכן אמר ראב"צ אל תחשדוהו כי ידעתיו מכבר שאיש כשר הוא ובודאי כונתו לש"ש היא, וכן היה ששוב בא ושאל מה אעשה, ואפשר מה שהלך מיד היה לבטל פועליו ושלא יאכלו עוד אפילו רגע אחד (כפי מה שהבאתי לעיל בשם הגרי"ס זצוק"ל) א"נ י"ל שאמר ראב"צ משום דמדת חסידות באה בשאלת האיש דלכאורה אין בזה איסור כלל, לפי מה דאמרינן בשביעית (פ"ח) "ולכולן הוא נותן מתנת חנם", וכתב שם הברטנורא,

(5) לשון הגמרא בסיפור כל המעשה מוכיח בכירור שהיתה כאן שאלה מיוחדת מצד הנאת הבעלים ע"י פירות שביעית. וכן ודאי מסתבר שבעצם דין שמירת שביעית אף להני שהיא ממדת חסידות לא הי' יחיד בדורו, שכל דיני שביעית הלכה למעשה נשנו וקוימו (חוץ מיחידים עבריינים, כמו בסנהדרין כ"ו) גם לאחר החורבן. העורך

אע"פ שיודע שלא יתבע לו שכר בשביל שנתן לו מתנה ע"ש וכן נראה מדברי הרמב"ם שכתב שנותן לאומנים מתנת חנם וא"כ הכא נמי יהיה מותר, כיון שלא פירש להם שמשום שכר הוא נותן אלא אכלו מאליהם א"כ הוא יכול לכוון לשם מתנה, ואף שהם לא יתבעו אח"כ שכר מה בכך, ולכן י"ל דבאמת גם האיש ידע דלאו איסור גמור הוא, ולכן לא שאל מותר או אסור אלא אי אריך דהיינו אם טוב וישר לעשות כן או נראה כערמה או אם ליכא בזה משום מראית עין, ולכן גם ראבר"צ לא אמר רק לא אריך, ולא אמר אסור וע"ז שפיר דן ראבר"צ דאיש ישר הוא מדחשש לדבר שמן הדין מותר.

ז) דעת המאירי

המאירי ברה"ש ד"ח ע"ב מביא: "שמיטה ויובל בי"ד היו מקדשין אותם ואומרים שנה זו מקודשת לשמיטה, שנה זו מקודשת ליובל", וא"כ ס"ל להמאירי דגם שמיטה בעא קידוש בי"ד כמו יובל, דומיא דד' הרז"ה שהבאנו לעיל (יעוין בספר "משנת יעבץ" — סימן כה — דף סט,א), וא"כ לפי הנראה ד' המאירי דבזה"ז אין שביעית נוהגת אפילו מדבריהם.

במס' מו"ק ב, אהא דמובא בגמ' שם — זריעה וחרישה בשביעית מי שרי ואמר אביי בשביעית בזמן הזה, ורבי היא — מביא המאירי: "דהלכה כרבי דבין שמיטת קרקע ובין שמיטת כספים בשביעית בזמן הזה מדרבנן" (יעוין בספר "תורת השביעית", שחובר ע"י הגר"א הכהן כהאנאו שליט"א מברוקלין, עמוד מט), ולכאורה זה סותר לד' המאירי ברה"ש הנ"ל.

המאירי על גיטין מביא כדלהלן: "ויש נוטים לדעת שלישית והוא שמשכימים לדעתנו לומר בהלל שלדורו תקן ואף בבית שני אין שמיטת כספים נוהגת אלא מדברי סופרים כדעתנו, וה"ה לעבודת קרקע, אלא שבשמיטת כספים הם אומרים שאף בזה"ז היא נמשכת אע"פ שאיסור עבודת קרקע בטל ויש אומרים לשיטה זו שאף שמיטת קרקע נוהגת בזה"ז בארץ ובסביבות שלה, כעין תרומות ומעשרות, אלא שבזו אף הם מודים שלא לזמן ארוך אלא לכל זמן שקבעו חכמי ישראל ישיבה בסמוך לאותם המקומות, כמו"כ הוא מביא שם בסיום דעת עצמו: "ובבית שני בטלו יובלות ונשאר עבודת קרקע בארץ מדברי סופרים לדעתנו, ולדעתם מן התורה, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם לדעתנו ג"כ, ולדעתם אף מן התורה, ואחר חורבן בית שני בטלו יובלות ובטל הכל לדעתנו לגמרי, ולדעת קצתם בטל איסור עבודת קרקע לגמרי אף בארץ ונשארה שמיטת כספים אף בכל מקום מדברי סופרים, ולדעת קצתם אף שמיטה שבעבודת קרקע נשארה בארץ מדבריהם ובסביבותיה", (ועוין "מעדני ארץ — ח"א" לידידי הרב ומכובדי הגאון מוהרש"ז אברבוכך שליט"א — דף פ' ע"א).

לפי זה יש מקום רב לומר שאין סתירה בדעת המאירי, ודעתו היא

6) דברי המאירי מו"ק מתיחסים שם על הגמרא, וסוגיא זו ודאי הולכת בזמן ששביעית היא עכ"פ מדרבנן, והיינו בזמן שקדשו יובלות לכה"ס מדרבנן, שהרי רק השקאה הותרה ולא מלאכות שעיקרן מן התורה.

באמת כי בזה"ז אין שביעית נוהגת כלל (וכפי דיש לדייק, שדעתו כי אין בזה אפילו משום מדת חסידות) והא, דמובא במו"ק דבוה"ז נוהגת שביעית מדרבנן הכונה לפי הדעה והסברה שגם בתקופת חכמי המשנה והגמרא היו זמנים שהיו בתי דינין קבועים שקדשו את החדש.

ויש להוסיף על זה כי הנוסח הזה שהבאתי בשם המאירי מו"ק צטטתי כאמור, מספר "תורת השביעית" של הגר"א כהאנאו שליט"א מברוקלין, אבל לאח"כ עיינתי בדברי המאירי מו"ק שנדפס בתוך "כתבי מכוון הערי פישעל", ושם יש אריכות דברים ולא נמצא כמעט מפורש כדברי תורת השביעית הנ"ל, ומובאים שם דעות שונות ובעיקר הוא מתבטא פעמים אחדות: "ודינים אלו מבולבלים ביד מפרשים ומחלוקות רבות עליהם, וכבר כתבנו מהם ברביעי של גיטין", גם לאחר כך מובא שם לאחר באור שאמרו — בשביעית בזמן הזה ורבי היא — מסיים: "וכבר הארכנו בענינים אלו במסכת גיטין", וכמו שהבאנו דבריו בגיטין מבוארים ומבוררים היטב.

(ח) שיטת הראב"ד

א. הראב"ד בהשגותיו על הרי"ף גיטין מביא דשביעית בזה"ז היא רק משום מדת חסידות, וכן מביא בשמו הרמב"ן בחדושו לגיטין פרק השולח כדלהלן: "אבל עכשיו שאין שם בי"ד שמקדשין אותו ואינם תוקעין ומשלחין עבדים, אין היובל נוהג כלל. שאלו הדברים מעכבין ביובל כדקתני במס' ר"ה, וכיון שבטל היובל בטול גמור ואינו נוהג אפילו מדבריהם, לא בעבודת קרקע ולא בהשמטת כספים וזו היא דעת הראב"ד". לאח"כ נר"נ בדבריו הרמב"ן ז"ל ומביא: "ובמס' ע"א בשמעתה דרב הונה בריה דר' יהושע מצאתי לרב הנז' ז"ל דקמשמע לן רב הונא דשמיטת כספים נוהגת אף על פי דאין שמיטת קרקע נוהגת דלא סבירא לן כר' וא"נ סבירא כוותיה נהי נמי דמדאורייתא לא נהגו מדרבנן מיהא נהגה ואפילו בחוצה לארץ ויפה כיון שחזר ומודה על האמת כו' "יעו"ש, וכמעט בנוסח זה מביא את ד' הרמב"ן הנ"ל הרשב"א בחדושו לגיטין פרק רביעי.

ב. הר"ן בפ"ד דגיטין מביא: "ויש מן החכמים מקילין ואומרים שעכשיו אין שמיטת כספים נוהגת כלל, ואין אנו צריכין לפרוזבול, לפי שאומרים דקיי"ל כר' דאמר דאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג דכיון דחזינן קולי טובא בפרוזבול משמע דשמיטה בזמן הזה דרבנן היא דאי דאורייתא וכרבנן דפליגי עליה דרבי לא היו מקילין בה כל כך. וכיון שהשמיטה תלויה ביובל דבר תורה אף מדבריהם אינה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג, ובימי רבותינו היה בי"ד קבוע בא"י שהיו מקדשין היובל והיו תוקעין ומשלחין עבדים, ושדות חוזרות לבעליהן זכר ליובל, ולפיכך היתה שמיטה נוהגת מדבריהם בין בעבודת קרקע בין בהשמטת כספים, אבל עכשיו שאין שם בי"ד שמקדשין אותו ולא תוקעין אין היובל נוהג כלל, שדברים הללו מעכבין ביובל כדאיתא בפ"ק דר"ה, וכיון שבטל היובל לגמרי אפילו מדבריהם אף השמיטה אינה נוהגת כלל".

יש לציין שהר"ן מביא בלשון רבים "ויש מן החכמים מקילין ואומרים", לא כמו שביא הרמב"ן והרשב"א שזוהי רק דעת הראב"ד, ולדעתי גם לא כל כך מחזור לומר שהר"ן מכוון בזה לדעת הרז"ה והראב"ד, כי חלוקים הם בסגנונם.

כי הרו"ה מביא מפורש דשמיטה בעי קידוש ב"ד (ואולי גם קידוש ב"ד הגדול) וכן מביא המאירי ברה"ש, ואילו הראב"ד אומר רק שבימי המשנה והגמ' היו ב"ד מקדשין יובל מדבריהם — זכר ליובל — אבל לא את השביעית, וא"כ יש לדייק מזה דלנגד הר"ן היו עוד דעות מלבד הרו"ה דסבירו להו כהראב"ד, ומשום כך הוא מביא „ויש מן החכמים מקילין ואומרים“.

ג. כן נ"ל לומר שאלה „החכמים המקילים“, לא סברו — כשי' הרו"ה — דגם שביעית בעיא קידוש בי"ד, על יסוד דברי המכילתא דרשב"י בפרשת משפטים (שמביא הגריב"צ זולטי בספרו „משנת יעבץ“ דף סט, ב, לסתור את ד' הרו"ה והמאירי) „ובשביעית יצא יכול בתחלת השנה או בסופה, הרי אתה דן שנת שבע מוציאה עבדים ויובל מוציאה עבדים, מה מצינו עבדים ולא בתחלה ולא בסופו, אף זו בתחלתה ולא בסופו, או כלך לדרך הזו, שנת השבע מוציאה עבדים ושביעית משמטת מלוה, מה מצינו בהשמטת מלוה בסופה ולא בתחלתה וכו'. או כלך לדרך זו דנין דבר שאין צריך קידוש בי"ד מדבר שאין צריך קדוש בי"ד ואל יוכיח יובל וצריך קידוש בי"ד“, ואם כן מפורש להדיא דבשמיטה אין צריך קידוש בי"ד ויש מקום רב לומר ד„הראב"ד — והיש חכמים“ סוברים על יסוד ד' המכילתא דרשב"י דשביעית לא בעיא קידוש בי"ד (ואם כי לפי הנראה בתקופת מהר"י לנדא זצ"ל לא היה בנמצא המכילתא דרשב"י בכ"ז צדק הוא בהגחתו לרה"ש כד, „שנה“ — במקום „שנים“.

ד. אבל שי' הרו"ה והמאירי דמביאים ששביעית כן צריכה קידוש בי"ד, יש לבאר, כפי דמביא הגרי"ב זולטי שליט"א הנ"ל בסימן הנ"ל, וז"ל: „והנה תניא בתו"כ פרשת בהר, מנין עשה שביעית אע"פ שאין יובל ת"ל והיו שבע שבתות שנים, ומנין עשה יובל אע"פ שאין שביעית ת"ל תשע וארבעים שנה, דברי ר"י, וחכ"א שביעית נוהגת אע"פ שאין יובל, והיובל אינו נוהג אא"כ יש עמו שביעית. ולכאורה צ"ע הא דתניא יובל אע"פ שאין שביעית דהיכא משכחת לה יובל בלא שביעית, ובשלמא שביעית בלא יובל שפיר משכחת לה כגון שגלו עשרת השבטים דבטלו יובלות משום דבעינן כל יושביה עליה כמבואר בערכין דל"ב ע"ב, ועי' שם בתוס' בד"ה — מנו — אבל יובל בלא שביעית היכא משכחת לה, הלא שביעית נוהגת בכ"מ גם כשאין כל יושביה עליה ז). אולם לשי' הרו"ה והמאירי דגם בשמיטה צריך קידוש בי"ד ואם לא קדשוהו בי"ד לא תחול על השנה דין שביעית, א"כ יש לפרש הא דתניא בתו"כ עשה יובל אע"פ שאין שביעית היינו כשלא קדשו בי"ד את השנה השביעית דלא חל דין שביעית ובזה פליגי ר"י וחכמים דר"י סובר דיש יובל אע"פ שאין עמו שביעית וחכמים סברי שאין יובל אא"כ יש עמו שביעית“, ולהלן בתוך הדברים לאחר שמבאר בטו"ט את כל הענין הוא מביא עוד

(7) לפי המתבאר מתוס' ערכין (י"ג ד"ה הנך) יוצא שמנין שנות השמיטה לא מתבטל לענין חשבון השנים של שמיטת כספים גם כשבטלה קדושת הארץ, א"כ אם נתבטלה הקדושה ושוב יחזרו ישראל למקומם וכל יושביה עליה יש צורך בריבוי שהיובל לפי חשבון השנים הקודם לא נתבטל ואע"פ ששמיטת הקרקע לא נהגה בינתיים. ואולי זה המקור לפשיטותם של דעת החוס' הנ"ל. עי' מש"כ בזה בארץ חמדה עמ' ס"א. ה ע ו ר ך

בסימן זה — במה שנוגע לענינו — אבל עכ"פ מבואר דלר"י דאמר בתו"כ דיש יובל אע"פ שאין עמו שביעית, שמיטה אינו צריך קידוש בי"ד, וא"כ יש לומר הא דתניא במכילתא דרשב"י דשמיטה אינו צריך קידוש בי"ד, היינו משום דאתיא כר"י, אבל להלכה דפירות שביעית תופס את דמיו מקרא דקדש תהיה לכם דכתיב ביובל, והיינו דהשוו קדושת שביעית לקדושת יובל, לכן שפיר כתבו הרז"ה והמאירי דשביעית צריך קידוש בי"ד, כשם שיובל צריך קידוש בי"ד.

ה. כאמור לעיל מביא הרמב"ן שהראב"ד חזר בו וסובר שגם שביעית בזה"ז דרבנן, ואעתיק מה שנוגע לזה מדברי מרן הרב זצ"ל ב"מבוא לשבת הארץ" וז"ל: "אך הרמב"ן כתב על דברים אלה של הראב"ד שחזר בו הראב"ד מדעתו זו, כי בפירושו למס' ע"ז גבי שמעתא דרב הונא בריה דרב יהושע (שם ט, א) כתב, שגם בזמן הזה נוהגת שמיטת כספים עכ"פ מדרבנן, הנה בעיקר חזרה זו אנחנו לא נדע אם דברי הראב"ד אלה הם ראשונים או אחרונים, כי מסדר הש"ס שדבריו לחומרא הם בעבודה זרה שהיא מאוחרת בסדר הש"ס אחרי מס' גיטין ששם כתב דבריו לקולא, ודאי שאין מזה הוכחה שדבריו בע"ז כתב אחר דבריו בגיטין ו"אין סדר למשנה", ובפרט כיון שדבריו בע"ז הם בפירושו על הגמרא, וכאן הם בספר ההשגות על הלכות הרי"ף, היה מסתבר לומר, לולא דברי הרמב"ן, שמקודם כתב פירושו על הש"ס ואח"כ שם לבו לכתוב השגות על הלכות הרי"ף.

לבד זה אפילו אם נחליט שדבריו בפירושו לע"ז נאמרו באחרונה, לא החליט שם בודאי ההיפך מדעתו האמורה כאן בגיטין, אלא בדרך ספק שכך כתב שם: "קמ"ל רב הונא, דשמיטת כספים נוהגת אע"פ שאין שמיטת קרקע נוהגת, דלא ס"ל כרבי, וא"נ ס"ל כותיה, נהי דמדאורייתא לא נהגא מדרבנן מיהא נהגא ואפילו בחו"ל", הרי הפירוש הראשון דרב הונא לא סבר כרבי, מתאים לדבריו שבכאן, שהוא מפרש, שלדעת רבי הדבר תלוי בשמיטת קרקעות, דהיינו קדושת היובלות, וכפי' התו' בגיטין הנ"ל שאין שמיטה נוהגת כלל אחרי שבטל היובל אפילו מדרבנן, ומזה שרב הונא בריה דרב יהושע לא סבר כרבי, הלא לא מוכח עדיין שאין הלכה כרבי, שהרי הראב"ד סובר בעיקר הדין כרבי, שבזמן הזה לפחות אין שמיטת קרקעות מן התורה, כדמוכח מלשונו בהשגה על הרמב"ם גבי פרוזבול כו', אע"פ שלדעתו שם רבא לא מוקים לתקנתא דהלל כרבי, ונראה מזה דרבא לא סבר כרבי, וי"ל בזה, דסמך על זה שהירושלמי דמכילתין (פ"י ה' ב) מסיק לדרכי בלשון "תמן אמרינן", שנראה שהוא סתמא דמתיבתא דבבבל, א"כ כח לשון זה הוא כמו סתם סוגית הש"ס והוא מכריע לפי זה, גם אם ר"ה בריה דר"י לא סבר כוותיה, אלא שבפירוש השני, האמור בלשון "אי נמי", חדש הראב"ד, שאע"ג דמדאורייתא לא נהגא מדרבנן מיהא נהגא ואפילו בחו"ל, ומ"מ אין מזה הוכחה שנוהגת גם שביתת קרקעות מדרבנן, די"ל שתקנו חכמים רק בשמיטת כספים לבדה, ומלשון הסמ"ע (בסימן ס"ז סק"ב) בדבריו על מה שכתב שם בשלחן ערוך: "ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום" נראה שגם הוא הבין כן לדעת התוספות בסוגיין דגיטין הנ"ל, וזה לשונו של הסמ"ע שם: "וטעמם, כדי שלא תשתכח תורת שביעית מישראל, אבל חרישה וזריעה לא אסרו בשביעית וביובל כדי שלא תשתכח, שלא היו רוב הצבור יכולין לעמוד בו לאסור בעבודת קרקע שתי שנים, — כ"כ התו' בפרק השולח (דף לו ע"ש) שדוקא בזמן

שהיה דין שמיטה נוהג מן התורה היה מקוים בהם הברכה לגדל בשנה ששית לשלשת שנים. ולענ"ד היה נראה טעם אחר, דכיון דקדושתן תלויה בארץ ולא שייכא בחו"ל, וכיון דלא שייכא לעשות בהו דבר בחו"ל גם בארץ ישראל לא תקנוהו, מה שא"כ שמיטת כספים שהיא חובת הגוף". עכ"פ אין זו סברה רחוקה לומר, שתקנו שמיטת כספים ולא שמיטת קרקעות, ולפי זה אפילו אם אח"כ נאמרו דברי הראב"ד בפירושו לעבודה זרה, ובדבריו אלה חזר באמת ממה שכתב בספר ההשגות בגיטין, אין ראייה עדיין שחזר בו גם משמיטת קרקעות, שהחליט מתחלה שאינה נוהגת כלל בזמן הזה, ואעפ"י שבעצם דבריו אלה של הסמ"ע רחוקים הם מכוונת דברי התוספות בגיטין שנסמך עליהם שלא עלה שם על דעתם כלל לדבר ע"ד שמיטה בזה"ל ולא אמרו רק טעם על מה שלא עשו זכר ליובל; אבל עצם סברתו נתנה להאמר, שאפשר להשוות על ידה דעת הראב"ד בזה".

יש להעיר על דברי קדשו של מרן הרב זצ"ל הנ"ל:

(א) מה שמביא זצ"ל: „שאין מזה הוכחה שדבריו בע"ז כתב אחרי דבריו בגיטין — „ואין סדר למשנה" — לכאורה משמע דלא אמרינן כן, מדברי רש"י שבועות ה, ד"ה — ומשנה לא זזה ממקומה — שאומר שם בתוך דבריו.... „והמשכיל יבין שאחרונה עיקר שחזר בו מן הראשונה".

(ב) כמו"כ מביא דברי הסמ"ע ומוסיף: „עכ"פ אין זו סברה רחוקה לומר שתקנו שמיטת כספים ולא שמיטת קרקעות". ועל יסוד זה מביא ראייה אלימתא שאף אם נאמר שדברי הראב"ד בע"ז נאמרו באחרונה חזר רק משמיטת כספים ולא משמיטת קרקעות, שהוא מצטרף לשיטות החכמים המקילים שאין שמיטת קרקעות נוהגת בזמן הזה, כאמור לעיל, כדברים הללו מפורשים במאירי גיטין: „אלא שבשמיטת כספים הם אומרים שאף בזה"ל היא נמשכת אע"פ שאיסור עבודת קרקע בטל".

לאחר כל זה נראה לענ"ד, דאפילו אי נימא בבירור גמור דהראב"ד חזר בו מהראשונה, בכ"ז בנידון דידן בשעת הדחק, בנוגע להפסד הרבים, והפסד גדול למצב הכלכלי של המדינה, ומזה גורם חשש רציני גם לבטחון המדינה, שזה לכל הדעות שוה, ואולי עוד יותר גדול מפקוח נפש דיחיד, דמקילינן אפילו בספק ספיקא, אין ספק שיש לסמוך (לפחות לצירוף) על דעת הראשונה של הראב"ד. ורוצה אני לציין בזה כי לגבי שאלות טריפות וסרכות מצינו בספר, שו"ת, „טוב טעם ודעת" — להגאון הנודע מוהר"ש קלוגר זצ"ל — בהשמטות לסימן ל"ז מביא: „ומכ"ש בסרכא ממקום למקום חלילה להקל בזה ויותר אין להאריך כו'. ואם כי בחבורי טו"ט מהת' סי' צא כתבתי להקל בזה הדרנא בי ואחר אחרון אני בא והוא טרפה", ואף על פי כן ולמרות הכל בדורות שלאחריו היו כמה מגדולי המורים, רבנן קשישאי, במקומות שונים, שלא נמנעו בשעת הדחק ובמקום הפסד מרובה, לצרף בתור סניף (להכשיר) את דעתו הראשונה של הגרש"ק זצ"ל, ק"ו ב"ב של ק"ו בנדון דידן כאמור לעיל.

(ט) מדת חסידות וכל הפטור מדבר ועושהו

הרמב"ן בחדושו לגיטין וגם ב"ספר הזכות" — בהשגותיו על דברי הראב"ד — שאמר שמה שנהגו בדורות האחרונים לקיים מצות שמיטה באר"י, זהו רק מצד — מדת חסידות — מביא, שאין — מדת חסידות — שייכת לזה כלל, והרי

„כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט“, והנה לכאורה יקשה, הלא יש חיוב על האדם להכניס עצמו בחיוב של מצוה אע"פ שאינו מחויב בה, ומי שעושה מצוה שפטור הימנה ג"כ מקבל שכר, וכל הכלל הזה של כל הפטור כו' אינו מובן. וכעין זה כבר הרגיש מרן הרב זצ"ל במבוא לספרו „שבת הארץ“. אמנם במקום אחר בארתי בארוכה, בקונטרס שלם של הלכה ואגדה „בענין שכר ועונש והקל הקל“, ופה הנני לציין רק עקרם קצרים אחדים הנוגעים לעניננו, כי באמת יש בענין זה ארבע מדרגות חלוקות זו מזו:

(א) שהאינו מצווה יותר גדול מהמחויב בדבר, וכהא דרו"ל הגדילו את מעלת האבות שקיימו את כל התורה כלה עד שלא נתנה, וכהא דירושלמי שביעית — פ"ו ה' א —; „מאליהן קבלו את המעשרות כו' מכיון שקבלו עליהן דברים שלא היו מחויבין עליהן, העלה עליהן כאלו מאליהן קבלו עליהן כו' מכיון שקבלו עליהן בספ"י העלה עליהן הכתוב כאלו מאליהן קבלו עליהן“, וכהא דהתו"כ ויקרא פ' י"ג קמח: „ר"ש אומר ואם תקריב מנחת בכורים לד', זו מנחה באה חובה, יכול נדבה, כשהוא אומר והבאתם את ראשית קצירכם אל הכהן, למד שאינה באה אלא חובה, וא"כ למה נאמר ואם, לומר אם אתם מביאים אותה לרצון, מעלה אני אליכם כאלו נדבה הבאתם אותה“.

(ב) הא דאר"ח בקדושין גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, והר"ן מדייק דמדקאמר גדול המצווה משמע מיניה דאינו מצווה ג"כ מקבל שכר.
(ג) הא דאמרה המשנה „אם בא להתמיר על עצמו רשאי, משמע מזה שנהי שאינו מקבל שכר אבל אין שום איסור בדבר“.

(ד) הא ד„כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט“, שמשמע שאסור לעשות כן, מה שנוגע לעניננו הוא, כי השכר של אינו מצווה ועושה בעיקרו הוא, ההשפעה של זכוך וטהרת הנפש הבאים לאדם על ידי עשיית המצווה, וכמו שהעברה מטמטמת לבו של אדם כאמרם ז"ל „אל תקרי ונטמתם אלא ונטמטם“, עאכו"כ שמדה טובה מרובה, והשפעת הקדושה והנועם של המצוה באים להאדם העושה אותה אע"פ שלא נצטוו עליה, אבל לעומת זה, יש לפרקים שע"י מה שהאדם עושה מצוה שאינו מחויב בה בא חשש של יוהרא, או קטרוג ושיחה בפי הבריות או איזו עכוב במצוה אחרת שעל ידי כך יוצא שכר השפעת הטהרה של המצוה בהפסד הקלקול שגורם אחד מהחששות הנ"ל, באופן כזה אמרינן „כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט“, כי מאמר הזה נזכר שתי פעמים בירושלמי (בברכות שבת) לענין ההלכה של אם התחילו אין מפסיקין, באופן זה שרבים ישבו בסעודה לאכול והגיע זמן תפלה, ואם אחד יקום ויחמיר על עצמו ויתפלל, או שיהא מיחזי כיוהרא, או שעל ידי כך יהא לעז על אלה שאינם משתתפים בתפלה, משום כך אמרו על זה „כל הפטור מן הדבר כו'“, וכן מצינו בספר „שבות יעקב“ — ח"ב או"ח סי' מד — הביאו הברכ"י או"ח סי' לב, שכל מה שאמרו כל הפטור כו' הוא דוקא בפרהסיא, דמיחזי כיוהרא.

וזהו גם סברת הר"ן בקדושין בפירוש של — אין בעלי אומניות רשאים לעמוד בפני ת"ח בשעה שעוסקין במלאכתן — שאומר שם: „ואפשר עוד לומר דאף בשל עצמו אינו רשאי ממש קאמר, דכיון דמדינא פטור כו' אם זה עומד יראו הללו כמזולזלין בכבוד תלמידי חכמים עיי"ש, כי מכיון דמצד הדין פטור אין לו

כ"כ שכר על זה, אלא כל עיקר מה שאפשר היה לומר, שתהא הסברה נוטה שיעמוד בפני הח"ח כשעוסק במלאכת עצמו הוא משום זכוך הנפש והשפעת הקדושה של מצות כבוד תלמידי חכמים, אבל מכיון שעל ידי זה יצא קטרוג על אלה שאינם עומדים שהם יחשבו כמזלזלין בכבוד תלמידי חכמים, וממילא, לא די שלא תנוכך נפשו, על ידי זה, אלא עוד תופגם ותעוכר נפשו כמו שבארתי בקונטרס הנ"ל לגבי מעשה החטא, ומשו"ה שפיר י"ל שאינו רשאי ואסור לעמוד בפני ח"ח אפילו כשהוא עסוק במלאכת עצמו: וכן מצאתי בספר "פתחי תשובה" — לאו"ח, — בה' פסח סי' תעב — לענין בן אצל אביו והוא רבו —: "ובתשובת עולת שמואל סי' גט האריך דהכלל הא דפטור ועושה נקרא הדיוט הוא במקום דאתי לידי קולא, וה"ג יש בזה צד איסור דמזלזל בכבוד רבו לפיכך אינו רשאי להחמיר".

הדריגן לשמעתין להא דאמר הרמב"ן שאם אין חיוב של שמיטה בזמן הזה אי אפשר שיהא בזה גם משום מדת חסידות, משום הא דכל הפטור כו', כלומר, מכיון שע"י שמירת השביעית תגרם התמעטות של בנין וישוב ארץ ישראל, שהוא לד' הרמב"ן מהת', ומצוה רבה השקולה כנגד כל מצוותיה של תורה, משום כך אי נימא שמצד הדין אין שביעית נוהגת רק משום מדת חסידות בכגון זה אמרו כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, וכפי שנתבאר לעיל.⁽⁸⁾

וז"ל מרן הרב זצ"ל במבוא לספרו "שבת הארץ" סי' טו: "וחוץ ממה שההפקעה אינה אלא לשעה וקיום ישוב ארץ ישראל הוא לדורות, וע"י התחזקות ישיבת ארץ ישראל תשבנה לו כל החמודות הקדושות כלן, וכל המצוות התלויות בארץ בכללן ודמי — לאמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה — חוץ מזה גם מצד עצמה באותה השנה מתקיימת מצות ישיבת ארץ ישראל, השקולה ככל המצות שבתורה, בכל קדושתה והדר-עליון השורה בתוכה, נמצא שיש מצוה להפקיע את המצוה לשעה, במקום הכרח, כדי לקיים את מצות ישיבת ארץ ישראל, והמחמיר בזה יותר מן המדה האפשרית להקל, אחר כל טורח ועמל האפשרי בחדרי תורה, הריהו נוגע בנחלת ד', ומונע צמיחת קרן ישועת ישראל, ומבטל מישראל את המצוה העליונה והקדושה של ישיבת ארץ ישראל השקולה ככל המצוות כלן.

ואין לנו ללכת כ"א בדרך ד' "כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם", צריכים אנו להשקיט לב היושבים והמתישבים באה"ק שהם מוכרחים להשתמש בדרך היתר זה כפי המדה המוכרחת, להודיע אותם כי אשרי חלקם וכי טוב גורלם, שזכו לשבת בנחלת ד' ושהם שמים לב לקיום המצוות התלויות בארץ כפי כחם, ומה שאי אפשר לקיימן הם מתנהגים בהן ע"פ דרכי הוראות חכמים להפטר מתיובם

(8) אם זאת היא טענתו של הרמב"ן כי אז תהי' שאלה גם אם נאמר שהיא תקנה"ה, האיך ולמה יתקנו חכמים דבר הגורם להתמעטות בנין וישוב הארץ, ואם על יחיד העושה זאת ברצונו הטענה טענה, מכש"כ על חז"ל שחייבו את כל ישראל בזה. ובפשוטו נראה כונת הרמב"ן שכשאינו יובל ושמיטה לא מה"ת ולא מדבריהם אין קיים מנין השנים, וממילא ל"ש מדת חסידות בשמירת השמיטה, שה"ז כשומר שמיטה לא בשנה השביעית וכנוטל לולב בחנוכה.

עד עת רצון. חלילה להוציא לעז על ישראל קדושים שבי ארץ שביה, המתנחלים על אדמת הקודש, השבים לבצרון ומיסדים יסוד מעלה ופתח תקוה וגאולה לבית ישראל, אשר באור ארץ חיים יאיר אופל גוי לא אלמן — ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל, כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים, ושם יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד". —

(י) ספק השנים

המבי"ט בתשובותיו ח"א סי' א, מביא: "ואחר מעט שנים נולד בין החכמים מחלוקת על שנת השמיטה אינו היא. ואפשר כי על זה רפו ידיהם מלנהוג איסור שביעית של עכו"ם, דשביעית בזה"ז דרבנן והוי ספיקא דרבנן, אינו שנה היא ולקולא".

דברי המבי"ט הללו מובאים במל"מ פ"א מהלכות מגילה הלכה יא. מרן הרב זצ"ל מביא בספרו "משפט כהן" — תשובה סג: "וכל זה אם היתה המצוה ברורה בידינו, קל וחומר עתה שסוף כל סוף היא מסופקת שהרי ספק המנין ספק עצום הוא, שבאמת אין בידינו כלל להכריעו, ולפי דעת רלב"ח (סי' קמג) הספק הוא על ארבע שנים, ויש עוד לספק גם על שנה חמישית ע"י חשבון היובלות שהוא מתחלף בכל היקף של ש"נ שנים בערך, שאפילו אם תהיה שביעית מן התורה תעשה בזה מדרבנן מפני הספק, ונודעת דעת הא"ר להקל בשבועות במהלך במדבר ואינו יודע מתי שבת, אע"ג דפ' מג"א בסי' שדמ שמקרי קבוע מפני ששבת ניכר לכל, וק"ו בנ"ד שאין נכר לנו כלל והוא ספק כללי כו', ואע"ג דהוחזקו ישראל במנין הגאונים ז"ל, מ"מ אין זה מונע דין ספק, שבאמת לא הוכרעה המחלוקת מעולם ע"י מנין וקד', ובימי בעל כפתור ופרח (ע"ש פנא) עוד לא היה המנהג מוחלט לגמרי בזה, אם לשבות למנין הרמב"ם או למנין הגאונים, והמחבר הנ"ל דמה את הענין לספק בתפלין דרש"י ור"ת כו' יעוי"ש".

והנני להעתיק בזה מכתב אחד שקבלתי מאת ידידי הרב הגאון וכו' מוהרמ"ל זק"ש שליט"א: ב"ה יום... תש"ד, לכבוד ידי"ע הרב הגאון המפורסם מוהר"ר א. י. זסלנסקי שליט"א, שלום וברכת עולמים, בהתאם לבקשתו הנני מתכבד להמציא לו את ההעתיקים מהמצבות שנמצאו על יד ים המלח (פורסמו בהצופה מיום ו' כ"ט סיון תש"ג) במצבה אחת כתוב: ....בירח שבט דשתה ג דשמיטתה שנת תלת מאין ותמנין שנין לחרבן בית מקדשה", ובמצבה שניה כתוב: ....ביום תלתה בחד עשר יומין לירח אלול בשתה ב דשמיטתה דהיא שנת ארבע מאה ותלתין וחמש שנין לחרבן בית מקדשה", והגרמ"ל שליט"א הנ"ל הוסיף לי בע"פ שלפי חשבון זה יוצא, ששנת השמיטה היא תש"ד ולא תש"ה, וכמו"כ הוא מציין במכתב הנ"ל לדברי רבנו אליהו מלונדריש בספרו לסדר זרעים עמוד ז, שגם שם חשבון השנים מפוקפק.

(יא) הופפות ומלואים

(א) רש"י במו"ק ב"ב, ד"ה — ורבי היא — "דאמר דהוא מדרבנן, מילתא דפסידא שרו רבנן".

(ב) הר"ש סיריליאו בפירושו על הירושלמי בפ"ד דשביעית מביא: "דקיי"ל כרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן, וכי גזור רבנן היכא דליכא לא פסידא ולא אונסא, אבל היכא דאיכא פסידא לא גזור".

(ג) הר"ן בשבת פרק כירה מביא: "...ומיהא שמעינן דשרינן שבות דרבנן במקום שהיזק הרבים מצוי, והרב בעל הלכות ז"ל התיר עוד אפילו איסורא דאורייתא שהוא ז"ל כתב דהא דמפלגינן בין גחלת של עץ לשל מתכת משום דבשל עץ כמה דלא כביא אית בה סומקא וחזו לה ולא אתו לאתזוקי בה, אבל של מתכת אע"ג דאזיל סומקא לא כביא ואתי לאתזוקי בה, משמע דס"ל ז"ל דבתרוויהו איכא איסורא דאורייתא ועל כרחין בשל מתכת היינו משום צירוף, דאילו משום כיבוי דאורייתא ודאי לית בה, ומשמע דמוקי לה הרב ז"ל אפילו כשהגיע לצירוף ודהוי פסיק רישיה ומקשי הכי, ואי כר"ש ס"ל כיון דלדידיה כבוי גחלת של עץ מדרבנן בעלמא אע"פ שאין הויקה מצוי אית לן למשרי, ודברי תימא הם, שהיאך יתיר שמואל מלאכה דאורייתא שלא במקום סכנת נפשות, אלא שנראה שהרב ז"ל סובר דנוקא דרבים כסכנת נפשות חשיב לן. ולדבריו הא דמסקינן והילכך קוץ בר"ה מוליכו פחות פחות מארבע אמות ולא שרינן ארבע אמות כאחת משום דבכמה דאפשר לשנויי משנינן".

והנה לכאורה יש מזה סיעתא רבה להתם משום פסידא דרבים אפילו אי לא נימא דשביעית בזה"ה, רק מדבריהם, בכ"ז נלענ"ד לומר שבאיסורי תורה אין להקל אפילו לדעת בעל ההלכות המובא בר"ן הנ"ל, כי מדייק בלישנא "נוק הרבים", ועוד מביא "ואתי לאתזוקי בה" ויש חילוק גדול בדבר בין — פסידא — לנזק, "נזק" המובא שם, הכונה ל"חבלה", ובנידון — חבלה שבגוף — יש חשש, במיוחד, לגבי רבים, שיכול לגרום למישהו, מתוך הרבים, ספק סכנת נפשות, ומשום חומר ספק פקו"ג דאפילו ספק ספיקא דוחה שבת, יש מקום להקל לפי שי' הרב בעל ההלכות הנ"ל; וכהאי גונא מצינו דיוק מלשון הנז' דמקילינן אפילו לא משום פקוח נפש ממש, אלא לדבר הדומה לזה, וז"ל התוס' בסנהדרין כו, א, ד"ה — משרבו האנסין — "...אי נמי י"ל דפקוח נפש הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרעו ומתים בתפיסת המלך והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש. והנה כפי שמובא בכמה דוכתי אין "חיי נפש" משמעות — פקוח נפש ממש, — אפילו לא ספק פקוח נפש, אלא חששא רחוקה, וה"ה לגבי מס על אפשרות של תפיסה, וחשש של מיתה, (ויעוין בספר "אוצרות יוסף" להגאון ר' יוסף ענגיל זצ"ל). על יסוד החילוק שבין "נזק" — להפסד, — שנזק משמעותו "חבלה", בודאי, שיש מקום להעיר על דברי ידידי ומכובדי הרה"ג רבי ראובן מרגליות שליט"א, שמביא בספרו "מרגליות הים" — סנהדרין כו — דף נט, א, אות ב, שמציין לדברי הר"ן הנ"ל, ומדגיש — בחצאי רבוע — "וזהו יסוד חשוב בהלכות מדינה", כי אין זה נוגע להפסדים, ולעניות דעתי אין זה ענין שאפשר למוסרו לרבים בזמן זה, שלא ליתן מקום לרדות כו'.

(ד) יש לקחת בשבון עוד, שחלק גדול מן המשקים הם בתוך שטח "הכרכים שכבשום עולי מצרים ולא קדשום עולי בבל והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית" (חולין ז.), מלבד שהם קרקעות צבוריים, שיש סברה רבה לפוטרו משביעית, ולא ראינו ולא שמענו שימצאו מורים שיחמירו לאחרונה בספיקי איסורי

דרבנן (ספק השנים וספק הכבוש) שיכולים לגרום הרס וחורבן ח"ו למאות אלפי נפשות לפרנסתם ולחיי נפש ולבטחון החיים והרכוש של מדינת ישראל.

(ה) נתפרסם מאת מרן הגאון רבי צבי פסח פראנק שליט"א, חו"ד של היתר שדות שותפין, וביחוד, צבוריים, מטעם המיעוט של "שדך", ויש להדגיש שאין זה סותר את הכלל המקובל שלא לדרוש דרשות מעצמנו מבלי שנמצא זה בחו"ל, כי אין בזה שום דרשה מעצמנו, אלא על יסוד שאנו רואים שבשום מצוה התלויה בארץ אין אנו מחייבין בשל שותפין אלא רק על יסוד רבויא דקרא, וא"כ לגבי שביעית מכיון דליכא רבויא יש לומר שאין מחייבין שביעית בשל שותפין, ואצ"ל בשל צבור, וביחוד לד' ר' אלעאי. וידועים דברי הט"ז ביו"ד סי' רעג לענין חדש דקיי"ל כיחיד במקום רבים בשעת הדחק, וביחוד, דהפוסקים נקטו בכמה ענינים לפסוק כרבי אלעאי, כמו שמביא הכס"מ בפ"א מהל' רוצח ה"ב, וכ"כ המהרי"ט בפ"ו מהל' בכורים בשם הרשב"א דקיי"ל כר' אלעאי, וכן מצינו לרבינו ירוחם נתיב כא פ"ה ובס' יראים סה דפסקו דבית של שותפין פטור ממעקה. ונראה דלדידהו קיי"ל כר' אלעאי, אמנם בספרי "עלי עשור" עמוד נז במאמרי "בענין שדות צבור ושותפין בשביעית", העירותי בהרבה נגד חו"ד של מרן הגרצ"פ פראנק שליט"א, בקשר עם יסוד היתרו בענין זה, אבל אעפ"כ כבר הורה זקן, ולפחות, כדאי לצרף זה לקולא בתור סניף אחד מסניפי ההיתר.

(ו) בשבועון "במישור" — שנת תשה, — גליון ריט, — מצטט שם הרה"ג מוהרי"ל פישמן-מימון במאמרו, את דברי הגאון הגדול, גזע אראלים ותרשישים רבי משה שמואל גלזנר זצ"ל, רבה של קלויזנבורג — דור רביעי של מרן הח"ס זצ"ל, — וז"ל: "והלא אלמלי היתה שביעית בזמן הזה מן התורה, הרי היתה מתקיימת גם הבטחת התורה... וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים", ואם ברכת-תורה זו אינה מצויה עכשיו באדמת-הארץ, הרי ברור הדבר, כי שביעית בזמן הזה אינה מן התורה כלל, והרב מימון מוסיף בסוגרים (מצאתי אחרי כן, מעין דבריו אלה בספר "אוצרות יוסף", להגאון הצדיק רבי יוסף ענגיל בסוף תשובתו על היתר עבודה בשביעית בזמן הזה), יש להעיר שהדברים הללו מפורשים בסמ"ע בחו"מ סי' סז, הל' שמיטה ופרובול, ודעתו נוטה שאין שביעית בזה"ז כלל:

כן מביא שם הרב מימון המשך דברי הגאון מקלויזנבורג זצ"ל הנ"ל: "מלבד זה, הרי יש דעת הרו"ה שאין שביעית נוהגת כלל אפילו מדרבנן, ויש לי ראייה ברורה לדעתו זאת, ממה שאמרו בסנהדרין יב אין מעברין את השנה בשביעית וכי רש"י שם הטעם לפי שמאריכים עליהם איסור עבודת קרקע: והנה שנת תרפד הבאה עלינו לטובה היא שנה של שביעית והיא ג"כ שנה מעוברת והלא זהו נגד ההלכה שאין מעברין את השנה בשביעית, אלא ודאי תהלכה הזאת בשנת בזמן הבית שהיו מקדשין ע"פ הראיה, ומצות שביעית היתה אז חובה מדאורייתא, אבל מזמן שהתחלנו לקבוע זמנים למועדים ע"פ חשבון משעה שחרבה אר"י ולא נשאר שם בי"ד קבוע, כמו שכי' הרמב"ם בהל' קדוה"ח, שוב לא היתה חובה של שביעית ויכולים לעבר גם שנה של שביעית משום שאין איסור עבודת קרקע נוהג בזמן הזה".

והנה יש להעיר על דבריו של גדול כדלהלן:

(1) גם בזמן הבית לאחר דאסקינתו עזרא לא היתה שביעית נוהגת מה"ת

„דלאו כולהו סלוק“, ואין זה „ביאת כולכם — וכל יושביה עליה“, ורק היתה קבלת שבועה „ונטוש את השנה השביעית“.

(2) לא משמע הכי מדברי הירושלמי בנדרים פ"ו ה"ח, ובסנהדרין פ"ק ה"ג וז"ל: „אין מעברין את השנה לא בשביעית כו' ר' זעירא בשם ר' אבהו הדא דתימר עד שלא התיר ר' ליקח ירק מחוץ לארץ לארץ, אבל משהתיר ר' ליקח ירק מחוצה לארץ לארץ היא שביעית היא שאר שני שבוע“, ופ"י הפ"מ: „הואיל ומביאין מח"ל שכיחין הן בשביעית ואין חילוק בין שביעית לשאר שני שבוע ומעברין“, וזה סותר לדברי הגאון ז"ל הנ"ל.

אגב, יש להעיר בזה, על מה שמביא יידי ומכובדי הרב הגאון רבי ראובן מרגליות שליט"א בספרו „מרגליות הים“ — על מס' סנהדרין, שם דף כו, ב: „...ובזה"ז לפעמים שנת השמיטה מעוברת דאינה דאורייתא“. ולכאורה לא צריכין לטעם זה, כי אפילו אי נימא כדעת הכס"מ שרוצה להכניס בכונת הרמב"ם דגם בזה"ז שביעית נוהגת מה"ת ג"כ יש לעבר שנת השמיטה, מכיון דלא שייך בזה"ז הטעם של הרמב"ם „ולא יצאו לקרב העומר ושתי הלחם“, ואפילו בזה"ז רוצה הרמב"ם לומר (בהל' קדה"ח הט"ז) „אבל אם היתה השנה ראויה להתעבר כו' מעברין לעולם בכל זמן“, ואפילו לטעמו של רש"י „לפי שמאריכין עליהן איסור עבודת קרקע“, יש לעבר בשביעית אפילו נימא דנוהגת מה"ת בהתאם לדעת הירושלמי בנדרים ובסנהדרין שהבאנו לעיל.

ח) היתר נטיעה תחת סככה: יש למצא צד קולא בנטיעה תחת סככה, כדברי מרן הרב זצ"ל בספרו „משפט כהן“ — תשובה עג: — „היו ג"כ מהדרים כאלה שעשו עמודים ועל גבם מחצלאות כעין בית בשעת ההרכבה והנטיעה המוכרחת, כדי לצרף בזה דעת הספק שבירושלמי, שבתוך הבית י"ל שאין איסור עבודה בשביעית משום שנאמר שדך ולא ביתך“ (ברם הוא ז"ל מסיק שם בתשובה הנ"ל „כמובן אין זה ענין שאפשר למוסרו לרבים בזמן זה“).

מרן הגרי"א הרצוג שליט"א מביא בקונטרסו — על דבר השמיטה — „אין זה מסתבר שסיכוך זמני כזה ישנה את השטח ההולך וגזרע להוציאו מתורת שדה“, ויש עוד לדון בזה, אמנם הגרא"י קרליץ זצ"ל בעל החזון איש בקונטרס „הוספות לשביעית“ סובר כדעתו, אבל מרן הגרצ"פ פראנק שליט"א ב„כרם ציון“, משיג עליו ומאריך הרבה, ובתוך הדברים הוא מביא: „...איני מוצא יסוד לדברים הללו, ומכיון דיש לן גלויא דקרא דבעינן דומיא דשדה, בגלוי ולא במכוסה, מה לי ארעי ומה לי קבוע, ומעין מיעוטא דקרא מסוג זה דממעטינן בפטור מעשרות, דמה שדה בגלוי, כעין זה מצינו בנזקי אש דממעטינן מאו הקמה, מה קמה בגלוי, ובנזקי אש לא עלה על לב לומר דבעינן שיהא טמון תחת כיסוי קבוע דוקא, שהרי מפורש (ב"ק נו, א) — ר"א טמון אתמר משום דשויה טמון באש — ופירש"י „שכיסה קמת חבירו בסדינים כשראה דליקה אצלה וכו' וגרם להפסיד את הניזק ולפטור את המבעיר דפטור על טמון באש“, הרי דהיקש כזה דמה קמה בגלוי ומה שדה בגלוי אין במשמעותיה דקפיד קרא על כיסוי קבוע דוקא, דכל שאינו גלוי לגמרי הוי בכלל מיעוטא דקרא, גם לשון הירושלמי — סיכך ע"ג — נוטה יותר דבסבך ארעי מדבר, מדלא קאמר בנה תקרה על גבה — יועי"ש כל הענין.

בכל אופן דבר זה אינו עוד ברור, כי מרן הרב זצ"ל העיר בקונטרס

אחרון — ל"שבת הארץ" — ה"ג אות ה — שמביא שם את הירושלמי ערלה (פ"א ה"ב) לענין אילן שנטעו בתוך הבית "ובשביעית צריכה", והוא מבאר דל"ת בודאי אין, כשנטעו בתוך הבית, אלא, עיקר הספק הוא אעשה, לעומת זה מביא הגר"ב צעזיאל ז"ל ב"התורה והמדינה—ד" — עמוד קמא — "שלא התירה תורה לזרוע בבית, אלא שפטרה את הזרוע מאיסור לאו, והיינו מדכתיב "שדך", ובית לאו שדך, אבל מכל מקום אסור לזרוע אפילו בבית מדכתיב ושבתה הארץ שבת לד", ולכאורה יש להביא קצת ראי' לדברי הרב צעזיאל ז"ל, מדברי הפ"מ על הירושלמי דערלה הנ"ל "ומסתברא דמספיקא לחומרא", דלכאורה הוי זו ספיקא דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, כמו שמציין מרן הגיא"ה שליט"א ב"התורה והמדינה" הנ"ל, עמוד קנ, "ונשארה איבעיא שלא נפשטה בשביעית, וספיקו לקולא, הואיל ושביעית בזה"ז מדבריהם", אבל, כאמור, י"ל מכיון שיש מקום לומר שעיקר האיבעיא הוא רק להלאו, אבל העשה קיים משום כך נקטינן לחומרא, (ברם לשון הפ"מ מורה שהכל נכנס בכלל הספק גם העשה וגם הל"ת, ומסתבר דהפ"מ מפרש הבעיא דירושלמי על שביעית דאורייתא).

ונ"ל להוסיף הסבר: כי ידוע שיש מחלוקת בירושלמי כלאים ועוד בין ר' יוחנן לר' יוסה, לענין העשה של — ושבתה — דד' ר' יוחנן דאפילו במקום שאין לאו, כגון לגבי חרישה, ישנו איסור עשה של — ושבתה — ושי' ר' יוסה דאפילו עשה אין בו "לידא מילה כתיב ושבתה הארץ לענין ל"ת שבו", וכפי הפ"מ לעבוד בעשה ול"ת, אבל במקום שאין ל"ת אין גם עשה, ומשו"כ לענין הנוטע בתוך הבית, הבעיא היא בשם ר' יוחנן וי"ל דהספק הוא רק אל"ת ולא אעשה (כד' הרב צעזיאל ז"ל), אבל לשיטת ר' יוסה יש לומר דמכיון דיש ספק אל"ת ממילא הספק הוא גם אעשה, יתר על כן, לפי ד' מרן הרב צעזיאל דל"ת בודאי אין, אלא עיקר הבעיא הוא רק אעשה, י"ל שכ"ז אליבא דר' יוחנן, אבל לדעת ר' יוסה אין ספק, דבבית אין שום איסור תורה.

ט) אדמת ירושלים לענין שביעית: ב"ספר השמיטה", להרב הגאון רי"מ טיקצינסקי זצ"ל עמודי גט—סא בדבר אדמת ירושלים, אם היא חייבת בתרו"מ ובשביעית, כן מביא מרן הגר"פ פראנק שליט"א בקובץ "כרם ציון—ד", מכיון דלא נתחלקה לשבטים, א"כ לא נתחייבה מעולם בחיוב תרו"מ, כיון דלא היתה מעולם מיוחדת, ולא עדיפא מקודם שנתחלקה כל הארץ, ויעוין בספר "ציץ אליעזר" — ח.א. בהסכמתו של הגר"פ פראנק שליט"א הנ"ל (וה"ה לשביעית).

כן מביא ידידי הרה"ג רבי ראובן מרגליות שליט"א בספרו "מרגליות הים", — על מס' סנהדרין ח.א. ה"א — בשם ספר "מכתבי תורה" שבין הגר"י רוזן מראגטשוב, לבין הגר"מ קאלינא, "כיון דקיי"ל שירושלים לא נתחלקה לשבטים, לכן שוה דינה לא"י קודם כבוש וחילוק דפטור מן המעשרות", כן שמעתי מאת ידידי הגרש"י זיין שליט"א שגם בספר "נחלת יהושע", מאת הגר"א מסלונים זצ"ל מובא כך, ובענין זה ארשה לעצמי להעתיק מאמר קצר בדיני תרומות (שכתבתי פעם למרן הגר"פ פראנק שליט"א):

א. הגמ' בסנהדרין צב מביאה: "דבי רבי ישמעאל תנא לאהרן כאהרן מה אהרן חבר אף בניו חברים, מכאן אמרו שאין נותנין מתנה לכהן ע"ה", ואח"כ מביאה הגמ': "א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שאין נותנין תרומה לכהן

עם הארץ שנאמר ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים והלויים למען יחזקו בתורת ד', כל המחזיק בתורת ד' יש לו מנת ושאינו מחזיק בתורת ד' אין לו מנת".

ב. בחולין קלב לא מביאה הגמ' את ה"תנא דבי ר' ישמעאל", רק את מאמרו של רשב"ג והתוס' מביאים על זה "דוקא כשיש כהן חבר, אבל אי ליכא כהן חבר אלא ע"ה יתנו לו ואל ימתין עד שיזדמן לו חבר".

ג. הספרי בפ' קרח מביא: — ונתתם ממנו את תרומת ד' לאהרן הכהן — "מה אהרן חבר אף כהנים חברים, מכאן אמרו אין נותנים מתנות אלא לחבר".

ד. הטור ביו"ד סי' של"א מביא: "ואז לא היו נותנין אותה אלא לכהן חבר", והב"י מביא המקור מחולין ר"פ הזרוע מנין שאין נותנין מתנות לכהן ע"ה שנאמר ויאמר לעם כו', וכן מביא הב"ח רק המאמר מחולין וכן הפרישה, ולפלא, שלא הביאו את הספרי או את הגמ' דסנהדרין ששם מדייקין כלשון הטור "כהן חבר".

ה. כן יש לדייק מלשון הגמ' שרק המחזיק בתורת ד' יש לו מנת ושאינו מחזיק אין לו מנת, נהי דבזמן דליכא מחזיק בתורת ה' יש לתת בדיעבד לכהן עם הארץ, אבל בודאי אין לו זכות וחלק לקבל לכתחילה, ולכאורה וכי גרע מי שאינו לומד מאשה, והלא קיי"ל שאין הפרש לענין זה בין אשה לאיש, כלשון הרמב"ם בפ"א מהל' בכורים ה' יא: "הנה למדת שהמתנות שנותנים לנקבות כזכרים כו'", וכן איתא בתוספתא בכורים פ"ב: "חולק בקדשי הגבול כאנשים וכנשים", וכן איתא בברייתא יבמות צט, ב, ובתוספתא שלהי תרומות, במנין העשרה שאין חולקין להן בין הגרנות אבל משגרין להן בבתיהן קחשיב נמי — אשה — ואם שהגמ' מכארת את הטעם "משום בושה ומפני היחוד", ומשום כך פירש"י שזה קאי אאשת כהן, אבל מלשון התוספתא הנ"ל וכן מד' התוספתא פאה פ"ד: "נשים ועבדים אין חולקין להם על הגורן אבל נותנין להם מתנות כהונה ולויה לשם טובה", משמע שגם אכהנות עצמן הדברים אמורים, אבל החדוש מכהנות איננו שמשגרין אותם לבתיהם ומקיימין מצות גתינה, אלא להיפך, החדוש הוא שגם אכהנות עצמן אפילו כשהן פנויות גזרינן משום אשת כהן ומשום היחוד, ואינן חולקות על הגורן, אבל מצד עיקר הדין אין הפרש בין אשה לאיש, אע"פ שאיננה בתלמוד תורה, וברא"ש כתובות מובא "יש מפרשים" לענין הלכות המת שדינה כמאן דלא קרי ולא תני, כן יש הו"א בתוס' קדושין כד, א, ד"ה — אלא — שמביא ר"ת את הספרי עה"פ — למען — תלמד ליראה — ומסיים "והו"א אשה כיון דלאו בת למוד היא ליתא בדיני מעשר כו'", בכל זאת לא מצינו הבדל לנתינת תרומה בין אשה לאיש, ויעוין ביבמות פו: "ולטעמיך גרושה בת כהן מי לא אכלה בתרומה" ועיין בתוספות ישנים שם, וכמו"כ יעוין בב"ח בטור יו"ד סי' שלא: "....מיהו לדעת רבינו ודאי מדמשהו אכילה לנתינה, ה"ה דנותנים לכהנות מדכתיב לבניך ולבנותיך כו' אבל בתרומה הכל מודים דאף לכהנת בין גדולה בין קטנה", ואם כן צ"ל לכאורה אותו הדבר גם בכהן עם הארץ (ואולי יש לחלק שהאיש מחוייב בתלמוד תורה משא"כ האשה).

ו. ולכן נ"ל לומר שכל עיקר יסוד הדקדוק לתת לכהן חבר הוא לאו ממימרא דרשב"ג, אלא מהספרי ומהתנא דבי ר"י "מה אהרן חבר אף כהנים חברים", ואין הטעם משום למוד תורה אלא כדי שלא לגרום אכילה בטומאה כד' הגמ' שם

בסנהדרין "שנאמר והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם", ומביא רש"י על זה, ומתרגמינן במיכלהון במסואבא ית קדשיהון" (אמנם ברש"י עה"ת מובא: "ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן" — וצ"ע —) ולענין אכילת תרומה בטהרה אין הפרש בין אשה לאיש, אם היא חברה ורגילה בטהרות, ואין לזה כל קשר עם למוד התורה.

ז. המאמר של רשב"ג ודרשת הכתוב הם לענין אחר לגמרי. מרן הגרצ"פ פראנק שליט"א עורר חקירה בכדו' בהסכמתו לספר "ציץ אליעזר—ח.א.", דמה"ת, ירושלים אינה חייבת בתרו"מ, ואם כן היתה תקנת נביאים לעם ליושבי ירושלים, לתת מנת לכהנים הלויים למען יחזקו בתורת ד', ז. א. רק ליושבי ירושלים שמצד הדין אינם חייבים בהפרשת תרו"מ, ועל זה שפיר שייכת הדרשה "המחזיק בתורת ד' יש לו מנת" ז. א., מכיון שהפירות מצד עצמן אין עליהן חיוב מעשרות בירושלם, אלא הטילו לתת "מנת" דוקא לאלה המחזיקים בתורת ד', אבל בכל אר"י אין הפרש בזה, אלא רק מי שמוחזק לאכול בטהרה בין איש ובין אשה.

ח. אלא שלכאורה יש סתירה לכל זה מדברי הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות ה' טו: "הקונו' שדה בסוריא חייב בתרומות ומעשרות מדבריהם, כמו שיתחייב מן התורה הקונה בירושלם כמו שביארנו", ואם כן מפורש שבירושלם יש חיוב בתרומות ומעשרות מן התורה.

אבל יש לתמוה ללשונות הרמב"ם גם בהלכה ד וגם בהלכה טו הנ"ל, דלמה שינה מלשון הברייתא המובאה בגיטין "שוותה סוריא כו' ובשלשה לאר"י, חייבת במעשר ובשביעית כא"י", והדין של "הקונה שדה בסוריא כקונה בפרווארי ירושלים" לא לענין תרו"מ נאמר אלא לענין שכותבין עליו אוננו כו', וכפי הנראה מלשון הרדב"ז שם על הרמב"ם בה' טו גריס כפי הגמ'.

ועוד יש מקום לומר די ש לנסח ברמב"ם בה' טו "כמו שיתחייב מן התורה הקונה בפרווארי ירושלים", ובא להשמיענו בזה, דאע"פ דירושלם אינה חייבת מהת' בתרו"מ, אבל רק ירושלים גופא, אבל לא — פרווארי ירושלים —, שהם כן נתחלקו לשבטים וחייבין בתרו"מ; ואעתיק בזה שורות אחדות מדברי מרן הגרצ"פ שליט"א בהסכמתו על ספר "ציץ אלעזר — ח.א."... "הנה פרוור או פרוודהא י"ל דהיה בכלל חלוקה, וכע"ז אמרינן מכות (י ע"א) וחברון עיר מקלט הואי והכתיב ויתנו לכלב את חברון אמר אביי פרוודהא, ופירש"י — כפרים וחצרות הסמוכות לה ונקראת על שמה, מבואר דאע"ג דחברון לא נתחלקה, אבל פרוודהא, כן נתחלקה, א"כ גבי ירושלים גמי נאמר כן", ואם כן גם דעת מרן שליט"א שיש הבדל בין ירושלים לפרווארי ירושלים; גם רש"י בגיטין מפרש — בפרווארי ירושלים "איפרכיא", המאירי בסוף חלה מביא "הקונה בסוריא כקונה בפרווארי ירושלים, ר"ל במחוז ירושלים", הה"ש בסוף חלה מפרש בפרווארי ירושלים — "בפילכי ירושלים" (9).

כאמור, יש מקום לומר, שירושלם אינה חייבת בתרו"מ וה"ה בשביעית.

ב

סדרי הפקעת שביעית — בהיתר המכירה

(1) מרן הרב זצ"ל מביא במבוא ל"שבת הארץ" — פרק י — :
 "בכל זאת לדינא אין שום נפ"מ בזה להורות היתר לבטל מצות שביעית מישראל באר"י חלילה, לא מבעי אם נאמר שיש כאן איסור דרבנן הרי חמורים דברי סופרים כדברי תורה, ויותר מד"ת לפעמים, ואפילו מדעת הרז"ה וסיעתו המקילין לגמרי, לא נפקא מינה מידי, שהרי הנהיגו ישראל עצמם בארץ ישראל לקיים מצות שביעית גם בשמיטת קרקע מקדם קדמותה, וחלילה להורות היתר בזה לבטל מכללות עם ד' השבים לאה"ק את המצוה הקדושה והחביבה הזאת, ביחוד, לעת כזאת, שחדת היא לנו ב"ה לזכות בקיום המצוות התלויות בארץ במדה מרובה, מעת אשר החל רוח ד' לפעם בלב פזורי ישראל לישא עין ולב לארץ חמדה לרצות את אבניה ולחונן את עפרה ולשדד עמקיה ולעבוד את אדמתה באהבה וחבה יתרה" (וממשיך לבאר שם את יסודות היתר המכירה).

(2) חושבני שצריך אני להזכיר בזה מה שפרסמתי בספרי "דבר השמיטה" בסוף מכתבי למרן הגריא"ה שליט"א מיום כ"ב באייר תשי"א — על דברי סדר העבודה בשביעית וז"ל:

"לבסוף הערה כללית אחת! כבר פרסמתי במק"א שמלבד עצם ההוראה ישנם "דרכי הוראה" כמו שיש "תשובה" ויש "דרכי תשובה", יש "צדקה" וישנה "דרך צדקה" ול"דרכי הוראה" יש זכות "חות דעת", אפילו למי שלא הגיע להוראה, ואצ"ל בגדר "הדנים לפני חכמים" ואולי עוד יותר נכון "כתלמיד הדין לפני רבו בקרקע", חושבני שמה שמדגישים (וגם אני הדגשתי יותר מדי) את דעות וסברות הפוסקים דאין שביעית נוהגת בזה"ו אפילו מדבריהם, יש בזה משום הפרזה, ואולי יש לחשוש בזה לד' רש"י בפ' הדר "ולא נתן פה... לרדות", יש חשש שחוגי הימין והשמאל יחדיו יקלו ראש שלא להזדקק לשום הוראה וסדור הפקעה על דבר שאין חיוב, ורק — יש אומרים שזוהי מדת חסידות, ולא כדאי לבטל זמן לשם מדת חסידות, ואולי יגונב גם החשש של "יוהרא", כמו חומרת תפלין דר"ת, וגם שאלת "כל הפטור כו" כסברת הרמב"ן.

לדעתי הדרך הכי פשוטה בהוראה זו היא — בהיות רוב הפוסקים ס"ל דשביעית בזה"ו דרבנן, ויש מקום לומר דבמקום פסידא לא גזור (כ"ד רש"י והר"ש מסיריליאן) וכדאיתא מפורש בגמ' בסנהדרין כו "פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא", וכת' הראשון של התו' משום "דשביעית בזה"ו דרבנן", ואשר כך דעתם והוראתם של גדולי הדור בשנות תרמ"ח — תרמ"ט, וכראשם רבותינו ר' יצחק אלחנן ור' יהושע רטנר זצ"ל "דמכיון דשביעית דרבנן פשיטא שאין להחמיר", גם אנו נלך בעקבותיהם להתיר גם הפעם על פי "היתר המכירה", בתור "הוראת שעה", ואך ורק על ההנחה של שעת הדחק וחיי נפש ומצות ישוב ארץ ישראל, אנו נכנסים בעובי הקורה להפקיע את האיסור בשנת השמיטה זו, למרות החומר שבדברי סופרים".

(3) לאחר כל האמור, מפני טעמים גלויים וכמוסים, אי אפשר לפלפל במר"מ של הלכה, בנוגע למכירה, לא לחיוב ולא לשלילה, לאחר שגאוני הדורות זצ"ל

ושיבלחט"א, קימו וקבלו את ההיתר בלי שום פקפוק כלל, ובספרי "ונצדק קדש" — עמודים כג, כד — הבאתי כדלהלן: "... זה יצא ראשונה הגאון הארוך בדורו ר' יהושיעלע קוטנער זצוק"ל, אותו חריף עצום שגאוני דורו העריצוהו וגם יראו וחלו מפניו: ספרו לי זקני ירושלם שבבקרר בעיה"ק ת"ו בערך מלפני ששים שנה הי' דחלי מיניה כל גדולי וגאוני ירושת"ו, ואותו גאון וצדיק מביא מפורש בספרו הקדוש "ישועות מלכו" (יו"ד נה) מובא גם ב"כרם ציון ג'" ור"י גאון עוזנו הגאב"ד דעיה"ק ירושת"ו מרן רבי צבי פסח פראנק שליט"א: "אמרתי בפשיטות להתיר למכור לנכרי ואע"פ שאסור ליתן ולמכור לו קרקע בא"י, כיון שהוא לטובת הישוב פשיטא דאין כאן איסור לא תחנם, ובשביעית דזה"ז דאינו אלא מדרבנן פשיטא דאין להחמיר".

דברים מפורשים כאלה יוצאים מפי גאון יחיד ומיוחד, רב רבנן, ומי יעזי להרהר אחריהם, ואפילו אלמלי היה הוא היחידי האומר דברים אלה, מבלי שמישהו יסייע בידו, ומבלי להביא שום טעם ונמוק לדבריו, אי אפשר חלילה להשוות את הסומכים על הוראה זו לעוברי חק ח"ו, ואפילו אם ימצא מישהו איזו הערה על דבריו מאיזה מקום בחז"ל או מראשונים ואחרונים, ואפילו אם תהא הערה זו מוצדקת מכל הבחינות, בכ"ז אין להרהיב עוז ולהוציא איזו ריגון כלדהו על ההיתר הלו, אנא בעניותי לא באתי למדה זו, לחפש חומרות לאחרים, מתוך יסוד כזה שנרהיב בנפשנו לומר לדברי גאון מפורסם פוסק דורנו או פוסק הדור הקודם שהם דוחק והענין אחד הוא בין אם אנו מבינים את דברי הגאון או לא, אבל דבריהם הם לנו עמוד ברזל, ואין מקום אפילו לגדולי גדולים להוציא לעז על הוראת גאון עצום בדורו זי"ע ועכ"י.

כן מביא מרן הרב זצ"ל במבוא לספרו "שבת הארץ — פרק י': ... "ובודאי כפי ההכרח והדוחק הגדול של עכשיו ראוי לסמוך על היתר המכירה שהונהג, ואין רשות לשום אדם להרהר אחרי".

4) משום כל הנ"ל ועוד נמוקים שנשתיירו בקולמוסי, לא אשוב להתוכח בנוגע למר"מ של הלכה בענין המכירה, ואעתיק בזה רק את מכתבי גאוני הדורות זצוק"ל, שפרסמו את היתר המכירה.

אבל בטרם שאעתיק את דבריהם חושבני שמהראוי להעתיק דברי גאון שהקדימם, הוא הגאון רבי דוד ליב זילברשטיין זצ"ל הגאב"ד בווייטצען — אונגריה, אביו של הגאון הנודע בעל "מעשי למלך", שמביא בספרו "שבילי דוד — חלק רביעי", שנדפס לפני שבעים ושמונה שנים, בקשר עם — שאלת השמיטה — לפני יותר משמונים שנה, ומביא שם מאמר ארוך בהלכות שמיטה ויובל ובחשבון השנים ובדיני הפקר, ולבסוף הוא מביא כדלהלן: "מיהא דבר זה עמא דבר שלא לנהוג שביעית באה"ק בזה"ז, ואמינא בזה דבר חדש ב"ה, דמבואר בסנהדרין דף כו פוקו חרעו בשביעית משום ארנונא וכ' תו' שם שביעית בזה"ז דרבנן, ואפי' אם הוא מה"ת מותר משום סכנה דיתפסו עבור הארנונא, וא"כ מכ"ש בזה בחיי נפש הוא כו' ודאי בכה"ג לא גזרו וקרוב להיות גם בכלל סכנת נפשות לכן א"א לאסור כו"י יעוי"ש, ויש לקחת בחשבון שהוא רוצה להתיר סתם אפילו בלי סדור מכירה, וכן היתה גם דעת הגאון רבי מרדכי אליאשבערג זצ"ל אפילו בשנת תרמ"ט, אלא שרבו עליו חבריו לסדר היתר המכירה והוא הסכים לזה אבל לא חתם על ההיתר.

5) וכעת אעתיק מכתבי הגאונים זצ"ל שסדרו את הפקעת איסור השמיטה על פי היתר המכירה :

א) אגרת רבותינו גאוני הדורות המתירים הראשונים זצוקללה"ה :
 «בהיות כי קרובה שנת השמיטה ע"פ חשבון הרמב"ם ז"ל, וכפי המנהג שהיא שנת תרמ"ט הבע"ל, וזכינו בעה"י שנתכוננו כמה קאלאניעס של יהודים המתפרנסים מעבודת האדמה, ואם נאסר עליהם לשדד את האדמה ולתקן את הכרמים תושם הארץ ותיפוק מזה חורבן הקאלאניות חלילה וכמה מאות נפשות ימוגו מרעב חלילה, ע"כ להצלת נפשות והצלת ישוב ארצנו הקדושה מצאנו היתר לשנה זו התרמ"ט למכור בקיץ הבע"ל את השדות והכרמים וכל השייך לעבודת האדמה לגכרים על מנת שכשנחזיר להם את האו"ג לאחר השמיטה ינתן להם סך... ריות, מחויבים הם להחזיר לנו השדות וכל השייך לזה, נוסח השטר הנ"ל יכתב אצל הב"ד שבירושלם וע"פ הסכמתם, אז כאשר ימכרו כנ"ל ע"פ שטר זה, יהא מותר לעבוד את האדמה, ממילא מובן שאותם הקולוניסטים שהם בעלי יכולת לשכור פועלים נכרים לא יעשו בעצמם עבודה האסורה בשביעית, אבל העניים שאין ביכלתם לשכור פועלים נכרים יעשו מלאכה בעצמם, אבל דוקא ע"פ הב"ד שבירושלים שיוורו אותם המלאכות המותרות להם והמלאכות האסורות.

כל הנ"ל נעשה רק על שנת תרמ"ט הבע"ל אבל לא על שמיטות הבאות לאח"כ, כי אז יצטרכו לחוות מחדש, ואולי יעזור ד' ברחמיו להושיע את עמו ולהצליח להם שלא יצטרכו להיתר כלל, וישמרו השמיטה כד"ת. כל דברי ההיתר הננו מסכימים לו עפ"י דין תוה"ק כפי המבואר אצלנו בקונטרסים מיוחדים.
 אמנם כ"ז נעשה באופן שיסכים עמנו גם הרב הגאון פאר דורנו מוה"ר יצחק אלחנן שליט"א, אבד"ק קאוונא, וד' יחיש וימהר את גאולתנו ונשמור את כל המצוות התלויות בארץ, כהלכתן ודקדוקן. בעה"ח אור ליום עש"ק ח שבט ת"ר'ח'ם ציון פה ורשא.

נאם, ישראל יהשע חו"ב קוטנא, נאם שמואל בהרב מוהרי"ל מאהליווער, החוב"ק ביאליסטוק, נאום שמואל זאנוויל דומ"ץ וורשא.

ב) דברי מלך מלכי רבנן, אביר הרועים, מופלא שבסנהדרין רבן של כל ישראל בכל קצוי ארץ הגאון הנורא מרן רבי יצחק אלחנן זצוק"ל :

«כאשר נדרשתי זה איזה חדשים לחוות דעתי ע"ד הקאלאניות של היהודים המתפרנסים מעבודת האדמה באה"ק כי קרובה שנת השמיטה לבוא בשנת תרמ"ט הבע"ל, ואם לא נבקש עצה והיתר יכול להיות כי תושם הארץ ח"ו, ויהי חורבן להקאלאניות חלילה, וזה נוגע להצלת מאות נפשות ומי יודע וכו', ואף שהנני עמוס בטרודות ובחלישות רב, עכ"ז ראיתי להזדקק להענין הגדול הזה, והעליתי להתיר עפ"י העצה למכור השדות והכרמים לישמעאלים הגוף והפירות על משך שתי שנים בלבד ואחרי כלות הזמן יחזרו הכרמים והשדות לבעלים, והמכירה תהי' לישמעאל דוקא, ובקיץ הבע"ל יכולה להיות המכירה, וערכתי ע"ז קונטרס מיוחד בעזה"י, אך להלכה למעשה לא יצאתי עד היום, לפי שלא רציתי להיות יחיד בדבר החדש הזה, וכדרכי בענינים כאלה, אך כהיום שהגיעני מכתב אשר נזדקקו לזה כבוד ידי"ג הרבנים הגאונים כש"ת מו"ה ישראל יהושע אב"ד דק"ק קוטנא נ"י ומוח"ר שמואל מאהליווער נ"י ומוה"ר שמואל זנוויל נ"י, ויצא הדבר בהיתר

ובעצה ע"ד יקרת הענין הזה ושמו פניהם בי והי' זה לי לנחת ולרצון בראותי כי אין אני יחיד בדבר הגדול הזה, וע"כ הנני היום לחוות דעתי להלכה ולמעשה עפ"י עצתי הנ"ל, והעבודה בשדות ובכרמים יהי' ע"י אינם יהודים, אך העניים אשר אין ביכלתם לשכור פועלים נכרים אם יעשו בעצמם נתישב בדבר אי"ה עם הגאונים הללו שיחיו, וד' יזכנו לבוא בשמחה לארצנו ולקיים מצות שמיטה כמצווה עלינו בכל הלכותיו ודקדוקיו, ובפירוש נאמר כי היתר זה הוא רק לשנת תרמ"ט הבע"ל, אבל לא לשמיטות הבאות, שאז יצטרכו להיתר מחדש ולעיין אי"ה, וד' יהי' בעזר עמנו שלא יצטרכו להיתר וישמרו השמיטה כד"ת, כל דברי ההיתר הוא עפ"י דין וד"ת וכפי המבואר אצלי, בקונטרס מיוחד בעזה"י.

ולראי' באעה"ת יום ד ג אדר תרמ"ח, קאוונא.

נאם יצחק אלחנן חופ"ק הנ"ל.

ג) מכתב הגאון מוהרי"א זצ"ל הנ"ל שנדפס בסוף ספר „תורת יהונתן" וז"ל:
ב"ה יום ו' עש"ק טו סיון תרמ"ח, קאוונא.

כבוד ידי"ג הרב הגאון המפורסם כו' כש"ת מו"ה יהונתן נ"י,

אחדשה"ט, מכתבו היקר הגיעני והנני להשיבו והוא ע"ד השביעית. דעתי הוא שתהי' המכירה לישמעאל דוקא, וכפי שהארכתי לבאר זה בעז"ה בקונטרסי. וקשה עלי לבוא בארוכה כעת, כן דעתי אשר המכירה יכול להיות גם בב"ד של ישראל, ולא להצריך ערכאות דוקא ובוזא או"ס וברכה כנפשו וכנפש ידידו דוש"ת, יצחק אלחנן החופ"ק הנ"ל.

ד) כן כתב רבינו הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל בתשובה להגרנ"ה זצ"ל מיפו, לאחר שפנה אליו בדבר סדור ההיתר החדש — בהסכמת הגאון מוהרי"ל דיסקין זצ"ל „למכור האילנות ע"מ לקוץ, ולמכור האילנות עם שטח קרקע כשיעור יניקה, השיב רבינו הגרי"א זצ"ל במכתב ביום כ תשרי תרנ"ו: „שלא נתחדש אצלי דבר וכדעתי בשמיטה העברה כן דעתי גם עתה (למכור מכירת גוף הקרקע לזמן בלא שום התחדשות“.

ה) הגאון הקדוש והחסיד האדמו"ר מסוכטשוב זצוק"ל, מביא בספרו „אבני נזר" ביר"ד סי' תנ"ח תשובה להרב השואל מטבריה והתיר להלכה ולמעשה את העבודה בשביעית על יסוד היתר המכירה.

ו) תלמידו הגאון העצום והצדיק הנשגב מוהר"י ענגיל זצוק"ל חבר ספר שלם „אוצרות יוסף" להיתר שביעית בזה"ו, ובסוף הוא מסיים: „ושמעתי שאילו רבנים החמירו ואסרו העבודה בשביעית, ואני אומר לא מן השם הוא זה, ועל עצמו יש להחמיר, אבל לא לאחרים, ומת גם לרבים בדבר הנוגע לחייהם כגון זה“.

ז) הגאון המפורסם ר' יהושע לאנג זצ"ל הגאב"ד דסטאוויסק, כותב במכתביו להגאון רי"י ריינס זצ"ל (נדפס בספר „חקרי הלכה ושאלות ותשובות מאת הגאון רבי שמואל מוהליבר זצ"ל).

ב"ה יום ד פ' מטו"מ תרס"ג, סטאוויסק.

לידי"ג הרב הגאון המפורסם וכו' מוה"ר רי"י ריינס ולכל אנשי חברת המזרחי נ"י. הנה קבלתי מכתבם ודרשוני ג"כ לחוות דעתי בענין אתרוגי א"י בשביעית כעת, והנה נמשך הדבר ממני בזה מעט מחמת כמה טעמים, והעיקר, שהייתי נבוך מחמת שלא הייתי בקו הבריאה כ"כ, אולם מפני הכבוד מוכרח אני

להשיב להם, ומפני חביבות א"י אשר יקר הדבר בעינכם, כמאמר הכ' — אם
 אשכחך ירושלם כו', — הנה גוף הענין כבר נהגו להקל בזה למכור לע"ג השדות
 על זמן שנה שביעית, ויש להם ע"מ לסמוך ע"ד הרמב"ם רפ"ט מה' שמיטה והתו'
 בגיטין דל"ו א, דעיקר תקנת פרוזבול הוא משום דקיי"ל כרבי דשביעית בזה"ז
 דרבנן, דגם רבא מודה לתי' דאביי שם וכד' התו' שם (ד' ס"ב א) ד"ה אין וכד'
 הרע"ב בפיה"מ פ"י דשביעית מ"ג וכד' הטויו"ד סי' ש"ל, וכד' הרשב"א והר"ן
 והרא"ה בס' החינוך סי' פד ושל, ובעל התרומה וכד' הרא"ש בפ"א דמכות, גם דיש
 לסמוך משום ארנונא היינו דצריך לשלם מס המלך ומשום חיי נפש כדאי' בסנהדרין
 (כו ע"א) וע"ש בתו' ד"ה משרבו ועי' ברמב"ם (פ"ג מה' שמיטה פי"א) ובדעת
 הראב"ד שם שפי' שנוטלין חומש מס מהתבואה, וא"כ יש להקל במכירה לעו"ג כמו
 חמץ שמוכרים אנו בכל השנים, אלא שעומד לנגד זה איסור מכירת קרקע בא"י
 לעו"ג משום לא תחנם, כדאי' בעבו"ז יט כ, וכמ"ש הרמב"ם (פ"י מה' ע"ג ה' י'),
 ואולם כבר כתבו האחרונים באיסור זה דלא תחנם ליכא כה"ג דאינו מוכר רק על
 זמן שנת השמיטה, וכמ"ש החינוך מ' שלט דכתוב והארץ לא תמכר לצמיתות,
 אוהרה שלא נמכר להם לצמיתות, משמע מכירת עולם דוקא הוא דאסור ולא לזמן,
 ועי' תוי"ט פ"ה דדמאי מ"ט, וכן עומד לנגד זה הא דקיי"ל כרבה בגיטין דמ"ז א,
 דאין קנין לע"ג להפקיע מתו"מ, וכמ"ש הרמב"ם (פ"א מה' תרומות ובפ"ב מה'
 בכורים) וא"כ מאי מועיל לכאורה המכירה לע"ג להפקיע מאיסור שביעית? אולם
 הרמב"ם בפיה"מ והרע"ב פ"ה דדמאי ופ"ד דפאה כתבו דיש קנין לע"ג להפקיע
 מתו"מ, אולם כבר כתבו האחרונים דבדרבנן קיי"ל דיש קנין לע"ג להפקיע מתו"מ
 ודומה לסוריא בגיטין דמ"ז א, וכמ"ש גם הגר"א בביאורו ליו"ד סי' שלא, וכיון
 דהפוסקין הנ"ל ס"ל דשביעית בזה"ז דרבנן ודאי מהני המכירה לע"ג על שנת
 השמיטה, וכיון שעושין כן שמוכרין השדות לע"ג על זמן שנת השמיטה א"כ אתרוגי
 נכרים. הם בלא שום חשש ופקפוק כלל, ובודאי מוטל על כל אנשי ישראל לקיים
 המצוה לברך על פירות ארצנו לקיים מה"כ אם אשכחך ירושלם כו' ובפרט שכבר
 אסרו הרבה גאונים מובהקים את אתרוגי יון, ובודאי ראוי והגון הוא להטיל איסור
 עליהם מחמת כמה טעמים, ובפרט מחמת זה יתגדל ישוב א"י ששקולה ויקרה מאד
 ככל המצוות שבתורה כדאיתא בספרי פ' ראה, והנה בזה אין להאריך כי כבר ידוע
 מאמר חז"ל דהיתר אמירה לע"ג בשבת משום ישוב א"י, וע"כ החוב מוטל על כאו"א
 ליקח דוקא אתרוגי א"י, ומחמת שאני טרוד כעת, מקצר אני ונזכה לביאת הגואל
 ונקיים מצות שביעית כד"ת, ממני הדו"ש בלונ"ה באהבה, יהשע לאנג, החופ"ק
 סטאוויסק, בעה"ח ספרי ענף יהשע ופרי יהשע וחרם יהשע וס' חקר חבת הקדש
 וספר בנין יהשע על הרמב"ם.

(ח) הגאון הנודע ביהודה ובישראל גדול שמו רבי אלכסנדר משה אבן לפידות
 זצ"ל, הגבא"ד דראססיין, פרסם לפני שבעים שנה מאמר — בהמליץ, כ"ח שבט
 תרמ"ח, — להיתר השמיטה, הובא למערכת ע"י הגאון החסיד רבי מרדכי
 עליאשבערג זצ"ל הגאב"ד דבוויסק, וז"ל:

ע"ד השמיטה:

כבוד הרב המו"ל הי"ו,

יקבל לוטה תשובה מהגאון רא"מ לפידות ע"ד השמיטה אשר השיבני

לבקשתי, ומפני מדת הענוה כתב אלי דרך שאלה, ושאל תשובתי לפסק הלכה, וכאשר יבוא לידי — המליץ — כבר מודפס, אשוב אהפוך ידי גם אני לשאת וליתן בדבר הלכה זו, הצריכה לשעתה למעשה, ובעזה"י אחוה דעי לבקש צדדי ההיתר גם אני כאשר יהי ד' עמדי לטובה.

בויסק, כ"ג שבט תר"ח'ם, מרדכי אליאשבוער, רב בק"ק בויסק.
 „בדבר הערעור מחכמי גדולי ישראל מירושלים על צדדי הקולות שהצעת במכה"ע הלבנון בענין חובת קרקע וכבר פרסמתי שאינני סומך לקבוע כן הלכה למעשה, אך בדרך מו"מ אשיחה וירוח לי.

מה שהעירותי לצרף דעת הרז"ה דאין שמיטת קרקע נוהגת בזמן הזה, היא מאחר דס"ל דשביעית נמי צריכה קדוש ב"ד וע"ז אמרו „שנים אתה מקדש" ולא שייך רק בזמן הש"ס שהיו מקדשים שנים וחדשים ולא בזה"ו, ולפ"ז כל דיני שביעית אינם נוהגים עכשיו עד שיהיו לנו ב"ד הראוין לזה, והרי כתב הר"ן פ' השולח דשביטת קרקע ג"כ מדברי סופרים ועל כרחן דס"ל דשביטת קרקע נמי קשורה ביובל, וכן משמע בפ"ב דערכין, ובקדושין לח כתבו התוספ' דשמיטת כספים כוללת הכל גם שמיטת קרקע דשביעית, ובפרט אי נימא דהוי של המלך כמו שכתבו תו' חולין ז ד"ה והתיר רבי כו' וא"כ יש לצרף ג"כ דאינה נוהגת, וכמו שכ' רש"י סנהדרין כג ד"ה — אגיסטין, — ומה שהקשו ע"ז בתו' שם בשל גוי יש לומר דרש"י ס"ל דבזמן הזה שרי, ולולא דמסתפינא ה"א דהאי טעמא נמי דמתיר ר' ינאי משום ארנונא, דה"ט דכיון שיש לגוי חלק בזה שרי לחרוש בשביל חלקו של גוי בזה"ו, ולפי"ז חלקו של ישראל יש בו קדושת שביעית, ואתי שפיר מה שהביא הח"מ לד—לב — מאימתי חזרת סוחרי שביעית, — ובל"ז י"ל דנפ"מ בארעא דלא יהיה טסקא ולכשימצאו ב"ד הראוין לבקש שמיטין, ופשטות דברי הסמ"ע סי' סז מורה דלא גזרו אחרישה בזה"ו, וי"ל דס"ל דאי ס"ד דרק יובל התירו מוטב לאסור ביובל ולהתיר בשביעית ויהי' זכר בשניהן ולא היו נמנעין שתי שנים רצופות, אלא ודאי דהשוו מדותיהם בשמיטה וביובל ולא חלקו רק בין כספים לחרישה דתלוי בקדושת הארץ, ויובל קרי חזרת קרקעות ושביעית קרי שמיטת כספים וקרקעות כמו שכתבו התוס' בקדושין, ובפשיטות י"ל דצריך עיון מנא ליה לתוס' דלא עשו זכר ליובל; וצ"ל דס"ל לתוס' ג"כ דיובל ושביעית צריכין קידוש ב"ד כמו שכתב רש"י דמנו יובלין מד"ס, ועיין מה שכתבו התוס' ערכין לב ולא הקשו רק מה דנשאר פרוזבול לאחר שפסקו ב"ד לקדוש שנים ועז"א זכר לשביעית ולמה לא נשאר ג"כ זכר ליובל, ועל זמן ההוא מפרש הסמ"ע דשמיטת קרקע בטלה לגמרי ובזמן ב"ד שפיר נהוג, ובתו' סנהדרין כ"ו י"ל דקאי אזמן שהיו ב"ד מקדשין ועכ"פ לתירוצא קמא הרי התירו בזמן הזה משום ארנונא.

ומה שהעירותי דה"ל ספיקא דרבוואתא בשנת השביעית, הנה אף שהוכרע כהגאונים • מ"מ דעת רש"י חזי לאצטרופי לאשוי ספק לסניף למ"ד דאינו נוהג כלל עכשיו ואף במקום דסתרי אהדדי, ומ"מ מתקיימא תקנתא דרבנן כשיהיו ב"ד הראוין לקדש שנים, ומצאתי במל"מ פ"א מ"ה מגילה שהמביט משתמש ג"כ בספק

זה לסניף להחליש איסור שביעית בשל גוי בזמה"ז, וע"ד החידוד אפשר דסמ"ע ס"ל דשנת השמיטה הנ"ל ספק השקול ויצטרך לשבות שתי שנים רצופות מספק דסתרי דלא גזרו בכהאי גוונא, כמו שכתבו תוס' פ' השולח.

וליתר שאת יכולין למכור לישמעאל המכירו, אלא שאסור למכור שדות לנכרי בא"י (ע"ז כא). ולפי"ז בחמץ קודם הפסח שנהגו שהמדידה אחר הפסח, וא"כ האחריות חלה על המוכר, צריך למכור גם החדר (מג"א תמח, ד.) דמ"ד שכירות לא קניא (ר"ס תמ) והרי אסור למכור בית בא"י, וצריך לאמור, דסומכין על מה שכ' הט"ז ביו"ד (קכד, ד) בישמעאלים דינם ג"כ כגר תושב (רש"י ע"ז סד) וראי' דר"י שדר קורבנא לאבידרנא ורב לבר ששך, וצ"ל דלא תחנם לא קאי רק אלא על מאן דפלה לע"ז וה"נ לענין מכירה דנפ"ל מלא תחנם לא קאי עליהו, וא"כ אפשר למכור לישמעאל המכירו, ותיהוי שביעית של גוי ולסמוך על המבי"ט הנ"ל, ואף דמפקי ליה מתו"מ, הרי כ' בתו' דהיינו למ"ד י"ק לנכרי להפקיע וקיי"ל דאי"ק, ולהרמב"ם דס"ל הכי הא סבירא דתורת מעשר בזה"ז מד"ס, ולא אלים למיסרא בשביל זה לחוד, ואכתי י"ל דר"י ורב משום דרך שלום הוי משדרי, ומ"מ י"ל דמשום הפסד נמי יש להקל בזה, ועי' יו"ד שלא בש"ך סק"ג ועי' ע"ז כ' תוד"ה רי"א, ולא הזכירו מר"י ורב, וצ"ל דשא"ה דלא פלה, וקרא כתיב כי יסיר, וע"ש תוד"ה דא"ק, ועי' רמב"ם פי"א מהמ"א ה' ז, ובכס"מ ובלח"מ שם (סוף יבוא **).

אלכסנדר משה בלא"א מו"ה צבי זצלה"ה אבן לפידות, חופ"ק ראסיין יצ"ו.

יב. עוד הוספות ומלואים

1.

(א) הצעת סדור הפקר: בספרי „קובץ על יד — כרך ב' — עמוד קפג — בתשובה לרב גדול אחד כתבתי כדלהלן: „בנוגע להצעה חדשה של „סדור הפקר“, כבר הודעתי בספרי „דברי השמיטה“ שלא הסכים לזה, הפוסק האחרון בהלכות א"י מרן הרב זצוק"ל, וכן התנגד לזה בשמיטה החולפת עמוד ההוראה מרן הגרצ"פ פראנק שליט"א (גם מרן הגריא"ה שליט"א אמר לי אז שבשו"א לא יסכים לשום הוראה שהיא נגד דעת מרן הרב זצ"ל), וגם עכשיו מתנגד מרן הגרצ"פ שליט"א לכך.

(ב) בספרי „דבר השמיטה“ — עמודים ו—ז, — הבאתי כדלהלן: „מרן הרב זצ"ל מביא בספר „שבת הארץ“ — פ"א ה' ג — „ובשדה של הפקר יש להסתפק אם יש בו דין שביעית“, ולפי זה איך יעלה על הדעת לבטל סדור היתר המקובל מגאוני הדורות האחרונים זצוק"ל, ולהכניס עצמנו בספק היתר המטיל ספק בזה הפוסק האחרון במצוות התלויות בארץ הגאון החסיד שבכהונה מרן הרב זצוק"ל.

°° כפי הנראה לא נדפס ההמשך, מכיון שבינתיים נתפרסם ההיתר של הגאונים זצ"ל ובראשם רשכבה"ג מרן הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל, פרסמה מערכת המליץ שלא תמשיך עוד במו"מ בהלכות שמיטה.

ג) מרן הרב זצ"ל לא האריך לברר ולבאר את הספק בשדה של הפקר מפני אימת רבו, כידוע גודל חסידותו וצדקתו, לכל מי שזכה להתבונן בדרכיו הקדושים והטהורים, סימן לדבר, בכל המו"מ של הלכה במבוא לספרו "שבת הארץ" לא התוכח ולא נז"נ בדברי הגאון הנצי"ב זצ"ל, אם כי בדברי הגאון בעל "בית הלוי" זצ"ל הוא כן מפלפל, והטעם ברור ומובן שלא רצה להתוכח עם רבו, ומשום כך הוא מזכיר רק ברמו את הספק לענין שביעית בהפקר.

בכלל יש להבין שאין דעתו זצ"ל נוטה לדרוש דרשות מעצמנו, מבלי שנמצא זה בחז"ל, (וד' התו' במנחות פד לענין הקדש, הסברתי מכבר ונתפרסם ב"הפרדס" — תרפ"ט, בקשר עם השמטת הרמב"ם את הדין של שביעית בהקדש).

ד) כמו כן יש לפקפק במהות ההפקר אם ההפקר הוא רק לישראל, אם כן בודאי השדות הם של כל ישראל (והכל בעליהם) ויעוין בשו"ת מרן הגרי"ל דיסקין זצוק"ל בקו"א אות רנט, ואפילו אם ההפקר הוא גם לנכרים הוה זה שותפות של ישראל ועכו"ם, ואם כי לענין מעשרות יש לומר שאין זה "נשמר", אי אפשר לומר זה לענין שביעית, לפחות, לענין העבודה בשביעית, ואם יש איבעיא בירושלמי לענין תרומת הכרישלא נתכוין לזכות בו, עאכו"כ לענין עבודה בשביעית ואפילו אם נבוא למעט זה מאיסור לאו של "שדך", יש לחוש אולי לעשה של "ושבתה", לפי המחלוקת הידועה בירושלמי בכ"ד (מלבד הצדדים השליליים במציאות בהערמת הפקר שזה חוכא ממש).¹⁰

ה) יעוין ב"שערי ציון" — טבת—אדר"ב תרצ"ח, — במאמרו של מרן הגרצ"פ שליט"א הנ"ל: "הפקעת איסור שביעית ע"י מכירה לעכו"ם", שאם כי הוא מצדד להליץ על הגאון הנצי"ב זצ"ל מפני המשיגים עליו על יסוד היתרו להפקיר בשביעית, מכל מקום מסיק הוא להלכה ולמעשה שלא להשתמש בעצה של הפקר כי אם דוקא לסדר מכירה!

ו) וארשה לעצמי להעתיק בזה מכתב שכתבתי בנדון זה למרן הגאון הרצ"פ פראנק שליט"א:

"ב"ה, אור ליום א' בניסן תשי"ז.

10) ההפקר בשביעית אינו אלא לגבי הפרי ולא על עצם הקרקע. ואף בפירות אין זכות לכל ישראל אלא משבאו לעולם, שהרי לפני שיצאו הפירות מותר לקצוץ האילנות לדעת ב"ה דקיי"ל כותיהו (שביעית פ"ד מ"ז). ומה שטוען ש"בהערמת הפקר נראה כחוכא ממש" לא ידעתי במה זה חוכא יותר מאשר המכירה. בפרט לאחר קום המדינה שהמכירה היא הערמה בולטת, משא"כ הפקר ה"י אפשר לסדר אפילו ע"י העברת חוק מתאים בכנסת. ולא אאריך בזה מאחר שהתקיים דיון בזה במועצת הרבנות הראשית והוחלט שלא לסטות מסדר המכירה שהיתה מקובלת מאז ראשית הישוב החדש. רק זאת אומר שרובם ככולם שהביעו התנגדות להפקר היה זה רק מבחינת הצדדים הביצועיים דהיינו: מי יפקיר וכו', וכפי שמציין הרה"מ"ח שליט"א להלן במכתבו לגרצ"פ פראנק שליט"א, אבל לא לעצם היסוד החלוקתי שכבר דנו בו סגדולי האחרונים הגאון הנצי"ב זצ"ל והגרי"י ענגל ועוד. ומה שצדדו יותר בהיתר המכירה, כל זה ה"י כשרוב הארץ היתה בידי עכו"ם וממשלת גויים, וד"ל.

שלמא רבא וכפולא לקדם רבנו שבירושלם הגאון רבי צבי פסח פראנק שליט"א, רב זאב"ד דירושלם ת"ו.

מעכג"ה שליט"א, בהמשך לדבור של חבה ואמירה נעימה שהיה בינינו אתמול בענין „הפקר בשביעית” — כתיבה יהיבה — להביא בקצרה הערות אחדות:

מרן שליט"א הדגיש משקל התנגדות לסדור זה, מטעמא דאין להפקיר ע"י שליח, ולענ"ד אי משום הא לא איריא, כי סו"ס כל עיקר של ההיתרים לענין הפקעת איסור שביעית לא סודר אליבא דכולי עלמא, לשיטת כל הפוסקים, כדברי מרן הרב זצ"ל בספר „משפט כהן” תשו' סט, עמוד מ, ואם כן אלמלי היה הדבר ברור ומוחלט שאין שביעית נוהגת בהפקר, חושבני, שהנמוק שהפקר צריך להיות דוקא ע"י הבעלים ולא ע"י שלוחים, אין בכחו לענ"ד להכריע למנוע מלטפל ולדון בענין סדור ההפקר, כי זו לא דעת כולם ואפילו לא דעת רובם של הפוסקים! הר"ן בפסחים מביא זה בשם „יש מי שאומר”, והב"י בטוא"ח סי' תלד מביא את זה, ואם כי מדברי הב"י אין לדייק שהוא סותר את ה"יש מי שאומר" הג"ל, אלא שרוצה לחלק בין הפקר סתם לבטול חמץ, שבבטול חמץ בכל אופן יש לעשות ע"י שליח, ויש מקום לומר שד' הב"י היא לגבי הפקר בעלמא שאין להפקיר ע"י שליח, אבל מד' הט"ז בש"ע או"ח סי' תלד סעיף ה ס"ק ה, משמע שיש להפקיר ע"י שליח, וביותר, משמע זה מדברי הגר"א זצ"ל בבאוריו שם אות יב: — שלוחו — „ראה בפ"י דנדרים עב, ב, האומר לאפוטרופוס כו' ואפי' לר' יאשיה משום דכתיב אישה כו' ועב"פ השואל בתוספות”, ואעתיק בזה בדיוק את לשון המקורות — בהתאם לציוני הגר"א זצ"ל: — „האומר לאפוטרופוס כל נדרים שנודרת אשתי מכאן ועד שאבוא ממקום פלוני הפר והופר לה, יכול יהו מופרין ת"ל אישה יקימנו ואישה יפירונו דברי ר' יאשיה, אמר לו ר' יונתן מצינו בכל התורה כולה שלוחו של אדם כמותו, ואפילו ר' יאשיה לא קאמר אלא משום דגזירת הכתוב הוא אישה יקימנו ואישה יפירונו אבל דכולי עלמא שלוחו של אדם כמותו”, וד' תתו' בפ' השואל שם „דבעלמא לא פליגי” (יש לי להאריך גם בענין זה, בתפלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן, דבספרי יש למודים אחרים, וגם בענין האב, אבל זה מחוץ לעניננו, ואין אני רוצה להטריד את כבוד מרן שליט"א בזה).

גם ברמב"ם בפ"ב דנדרים ה' יד מביא: „הפקר אע"פ שאינו נדר הרי הוא כמו נדר שאסור לחזור בו”, וא"כ מפורש משמע שהפקר אינו נדר, אלא הוא כמו נדר, לענין שאסור לחזור בו, אבל לא בנוגע לדינים אחרים, ואף לא לדיני שליחות דקיי"ל בכל התורה כולה שלוחו של אדם כמותו, וכן מביא המחבר בחו"מ סי' רע"ג סעיף ב. כד' הרמב"ם הג"ל, ומשמע מזה שגם הוא ס"ל דהפקר יכול להיות ע"י שליח (דלא כמו שרצינו לדייק מד' הב"י באו"ח סי' תלד).

יוצא מכל, זה, שאלמלי באמת היה הדבר פשוט לכל שאין שביעית נוהגת בשל הפקר לא היה צורך למנוע מלטפל בזה מחמת הנימוק שלא להפקיר ע"י שליח, ושפיר יש לסדר הרשאות למנות שליח להפקר; יתר על כן, יפה אמר בשעת השיחה ידידנו הרב א. ח. שאג (זצ"ל) שהשתתף במו"מ זה, שיש עצה לסדר התרשאה למכירה (וכמו שנהוג עכשיו שלא כותבים בהרשאה למי למכור) ולמכור הכל לישראל אחד שהוא יפקיר.

אבל כאמור שבעצם הדין של שביעית בהפקר, יש עקולי ופשוטי, יש צדדים לכאן ולכאן, ובכל אופן בשל נכרי יותר ברור שאין שביעית נוהגת מאשר בהפקר, ואין מהצורך לפרוץ גדרו של ראשונים גאוני הדורות הקודמים וצ"ל שעמדו אך ורק על יסוד היתר המכירה.

ובדבר שאלת "לא תחנם" יש לסמוך על הגאונים הללו וצ"ל, שאין חשש של "לא תחנם", וביחוד לפי שהדגיש מרן הרב וצ"ל, שלשי" רש"י ועוד, דהטעם דשביעית בזה"ז דרבנן הוא משום דבטלה קדושת הארץ, ה"ה דבטלה גם לענין חניה בקרקע (אמנם יש עוד לדון בזה), וביחוד, לפי הסברו של כבוד מרן שליט"א על יסוד דברי הגה"ח בעל "תורת חסד" וצ"ל, שלא המכירה הוא האיסור אלא החניה, ובזה אין חניה, וגם כפי הסברו של הרמב"ם בפ"י מה' ע"ז ה' יד.

ובספרי "דבר השמיטה" הבאתי "יעוין ב"שערי ציון" טבת—אדר"ב תרצ"ב במאמרו של מרן הגרצ"פ שליט"א "הפקעת איסור שמיטה ע"י מכירה לנכרי", שאם כי הוא מצדד להליץ על הגאון הנצי"ב וצ"ל מפני המשיגים עליו, על יסוד היתרו להפקיר בשביעית, מכל מקום מסיק הוא להלכה ולמעשה, שלא להשתמש בעצה של הפקר, אלא דוקא לסדר מכירה.

והנה מה שהביא כ"ג בשע"צ הנ"ל, וכן מצדד ב"מנחת חנוך" (מ' שכט) "דבהפקר לא ינהג שביעית", לענ"ד אין זה ברור וז"ל המנ"ח "ואפשר לומר דגם שדה של הפקר אינו חייב בשביעית מחמת מיעוט הזה כמו חמץ כו' וצ"ע", ואם כן זה רק בגדר ספק, וגם מרן הרב וצ"ל מסיק בספרו "שבת הארץ", שבהפקר הוי ספק, וכנראה שמכוין לחומרא, וז"ל שם בפ"א ה' ג': "... ובשדה של הפקר יש להסתפק אם יש בו דין שביעית", ובקו"א אות ד' — אות ח מביא מקודם לגבי הקדש: "... יש לבאר, דעיקר מה שצריך הדרשה דל"ד הוא לענין שעובר גם כן על הל"ת, דשדך לא תזרע וגו' דשם הייתי אומר להוציא את ההקדש, כיון דכתיב לשון שמשמעו "שלך", אבל בעשה דשביטה י"ל שאין צריך קרא כלל, אם נאמר דהעשה קיימא בפני עצמה, ולפי"ז י"ל בהפקר אע"ג דלא מרבינן ליה מל"ד, שמשמע דוקא הקדש לגבוה, מ"מ ממילא בלא ריבויא לא נפיק מכלל עשה דושבתה הארץ דלא כתיב ביה "שלך".

ואם אמנם יש להעיר על דברי רבינו אלה (ואולי אגע בזה לאחר כך) אבל נראין הדברים שהוא נוטה להחמיר, אבל לדידי, אין צורך כלל בכל ההסברות הללו, דהנה שנינו בכלאים פ"ז, משנה ה': "א"ר יוסי מעשה באחד שזרע את כרמו בשביעית, ובא מעשה לפני ר"ע ואמר אין אדם מקדש דבר שאינו שלו", ופירשו הר"ש והרע"ב — משום דכתיב כרמך לא תזרע כלאים, ובשביעית זה לא מקרי כרמך. והרמב"ם בפ"ח מה' כלאים, ה' ח' כתב: "ומפני זה הזרע כרמו בשביעית לא קדש וכו' " ע"ז הכס"מ: "משום דכתיב כרמך", ואם כן אנו למדים דבשביעית אין הכרמים של הבעלים וזה לא נקרא — כרמך, — וממילא אנו אומרים בע"כ שהא דכתיב בתורה "וכרמך לא תזמור", אין לדרוש כרמך דוקא ולא כרם אחר או של שותפין או של הפקר, דכרמך לאו דוקא דאין בעלות על הכרמים בשביעית וזה נקרא אינו שלו, והוי — כרמך — האמור בשביעית דומיא ד"בערכך" שה"ך" אינו מציין כלום, ולא רק לרבנן, אלא אפילו לר' אלעאי לא ממעטינן שותפות וכדומה משביעית

(אמנם צ"ע מדברי הכס"מ הנ"ל, משום דכתיב כרמך, לדבריו המובאים בתשו' אבקת רוכל, לענין הפקר שביעית לחיוב מעשרות).¹¹.)

ועוד נ"ל לומר על יסוד הא דאמרינן בירושלמי כלאים פ"ח ה א ר' יוסי אומר אפילו עשה אין בו, לי, דא מילה כתיב ושבתה הארץ שבת לד' לענין ל"ת שבו, ופירש הפ"מ: "לענין ל"ת שבו המפורש בקרא בהדיא לא תורע ולא תזמור, על זה קאי ושבתה הארץ לעבור עליהן בעשה ול"ת, אבל שאר עבודות אפי' עשה אין בהם, והנה הפירוש הזה אינו מרווח ביותר, כי בתלמודא דילן ברה"ש ט בברייתא: "בחריש ובקציר תשבות ר"ע אומר אצ"ל חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'", ולא אמרינן דבעינן קרא לעבור עליו בעשה ול"ת (ויעוין בריטב"א רה"ש שם, ובטו"א שם, ובפי' הש"מ בריש מס' שביעית). ונ"ל לבאר את הירושלמי באופן אחר לגמרי, דהנה הרמב"ם בפ"ג מה' כלאים ה' ט"ז כ': "אבל אם היתה שדהו זרועה חטים מותר לחברו לזרוע בצדה שעורים שנאמר שדך לא תזרע כלאים, אין האיסור אלא שיזרע שדהו כלאים, שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים, ואם כן אנו למדים מד' הרמב"ם שכל מקום שנאמר ארץ במשמע אפילו שדה חברו, אלא לגבי כלאים כתיב רק "שדך" ולא — ארץ, — ומוה נלמד דלגבי שביעית דכתיב "ושבתה הארץ" לענין מה נאמר "לענין ל"ת שבו, כלומר, למאי דכתיב "שדך לא תזרע", שלא נימא שדך דוקא, אלא האיסור הוא גם על שדה חברו, על שדה שותפין, על שדה צבור וגם על שדה הפקר דכתיב "ושבתה הארץ".¹²)

ובכלל, הלא מפורש אמרו בירושלמי בפ"ז דפאה, לגבי שביעית בהקדש "וכא מפני שקדם הבקרו להקדשו", והמפרשים פשו דלאו משום דשביעית חלה על הקדש, אלא דמעולם לא חל ההקדש על שנת השביעית מפני שקדם הפקר תורה דשביעית להקדשו, והגאון הרידב"ז זצ"ל שם בתו' הרי"ד מחזק את ההסבר הנ"ל ע"פ ד' התו' ב"ב נה, א, ד"ה — א"כ — דשעבוד המלך לא דמי לשארי שעבודים כמלוה וכתובה משום דמלוה וכתובה מחסרי גוביינא וצריכי אדרכתא ואכרזתא ושומא, אבל במס המלך עיקר הקרקעות הן של המלך, וכבר הוא מוחזק ולא מחסרי גוביינא, יעו"ש. — וע"כ בשביעית דהוא אפקעתא דמלכא אלים שעבודה, דהוא כגבוי דמי, ואפילו בששת השנים עומדת הקרקע ברשות גבוה על שנת השבע כו' וע"כ הכא בשביעית לא חל ההקדש כלל" יעו"ש, וה"ה לא חל ההפקר על השביעית כמו ההקדש כנ"ל.

11) לא מצינו צורת הוספת כ"ף אלא בפעלים ואין להקיש מזה על שמות. ועי' קונקר. למנדלקורן שמביא דעה ששם הוא משקל אחר בכפל האות האחרונה בדומה ל"גבנון" נעצוץ, ואינו שייך לנידון שלנו. ואילו היתה שייכת צורה כזו בעניננו כי אז בשום מקום א"א לדרוש למעט שותפות וכדומה, כי מנין לנו שאין שם ג"כ על משקל צורה זו. ובפשוטו לק"מ כי "כרמך" אמרה תורה היינו מה שאילולי דיגי שביעית הוא "שדך" ו"כרמך". בשביעית הרי הוא באיסור.

12) א"כ יכתב "הארץ לא תזרע" או "השדה לא תזרע" וכן "הכרם לא תזמור" ולא יצטרך מקרא מיותר "ושבתה הארץ", שהוא גם מוסיף בו איסור עשה.

אבל יש מקום גם לאידך גיסא, כי בקשר עם דבריו של מרן הרב זצ"ל, בנוגע להקדש, יש לומר בטעמו של ר' יוחנן שרוצה להרבות מהא דכתיב — לד' — «כל שהוא לד' קדושת שביעית חלה עליו», דבלי הך רבויא היינו פוטרים הקדש משביעית, אפילו מאיסור עשה, שגם העשה הוא דוקא על «שלו», דהגמ' בע"ז טו מביאה: «והרי אדם מזהר על שביעת שדהו בשביעית», דייקא דוקא — שדהו, — ורש"י מביא את הפסוק «שנת שבתון יהיה לארץ», וכידוע, שהרמב"ם מביא במקום — שנת שבתון — «ושבתה הארץ», אלא לגבי הקדש אולי נאמר דהבעלים הוא הגזבר, אבל בזה יש מחלוקת בירושלמי תרומות, מע"ש, ב"ק ועוד אם גזבר הוא כאחר או כבעלים, וי"ל דר' יוחנן ס"ל דגזבר הוא כאחר, ולפ"ז, לולא רבויא דל"ד הוה אמרינן דאין שביעית נוהגת בהקדש, ואם נאמר כך, י"ל דלגבי הפקר באמת אין שביעית נוהגת.

אפסיק את המו"מ בכדי שלא להטריד יותר מדי את כתר"ה שליט"א, אקוה בע"ה לסדר קונטרס בדיני «הפקר בשביעית», לברר את חלקי הסותר והבונה, ויהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל ולא יחיו עלי במערבא, ויהיו נא אמרי לרצון לפני אדון כל ולפני מי שנצטוינו במוראו כמורא שמים.

בימיו ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל אמת וצדק, משיח בן דוד במהרה בימינו אמן כן יהי רצון.

ביקרא דאורייתא — מחוי קידה קמיה דרבי

אהרן יצחק זסלנסקי

נ. ב. — בדבר הידורפניקס יעוין בספרי «כפי אהרן» ובספרי «קובץ על יד כרך ב'».

ה ס כ ו ם

לאחר כל האמור, חושבני, שאם חלילה לא יבוא משיח עד חדשים אחדים של סוף שנה זו — ערב שנת השמיטה, יש מקום להשתמש בדברי רבנו גאון עולמים. צדיק הדורות, חסיד שבכהונה, איש קדוש עובר עלינו תמיד, מרן הרב זצוקללה"ה שכתב בסוף ה"מבוא" לספר «שבת הארץ»: אחרי כל אלה אין מקום לערער על דרך הוראה כזו, במקום דחק שנועד להפסד של רבים, אפילו אם לא הי' הדבר נוגע לישיבת ארץ ישראל, וק"ו שהדבר נוגע ליסוד חיי נפש של ישיבת ארץ ישראל, ולא נקבעה בזה שום הלכה קבועה, רק בתור הוראת שעה: כשיתברר הדבר לב"ד הגון הבקי במצב הישוב ובסדריו, שאין דרך אחרת לקיומו של הישוב — יעשה את מעשיו לשם שמים וד' עמו.

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ד' צורי וגואלי.